

ԱՂԱՐԻՐ

ՊԵՏԿԵՐԸՂԵՐԴ ՄԱՆԿԵԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

էւ յաւելած դաստիարակների համար

XIV ՏԵՐԻ № 12 ՊԵՏԵԿԵՐԸՂԵՐ 1896 թ.

ՓԱՅԼԻՐ ԼՈՒՍԻՆ...

(Ժողովրդական մտիւներ)

այլիւ լուսի՛ն, լոյս տուր լուսին,
Քո լուսովը լուսագին,
Մութ գիշեր է, ամպ գիշեր է,
Հող կաթեցուր իմ վերին:
Վերսն ուր է, վերսն խոր է,
Պեղ ու դարման եմ ուզում,
Ես ջանիլ եմ, ես ջիւան եմ,
Ապրե՛լ, ապրել եմ ուզում:

Սրբիւր լուսի՛ն, ցրբիւր լուսի՛ն,

Անպ ու թուղլը երկրնի.

Թո՛ղ որ շեսնեմ սիրուն աստղս,

Վառ պաշկերը իմ կեանքի:

Տեսնեմ նա է՛լ ինձ նրման

Կեանք է խնդրում երկրնից.

Կողը բռնած եւ գալարած

Տանջում է իր վերին:

Վերսն ուր է, վերսն խոր է,

Տէր-սիրական եմ ուզում,

Սրսքս սաբան, սրսքս գնաց,

Մի կաթ ջուր եմ ես ուզում:

ԱԹ. ԽՆԿԱՅԵԱՆՅ

ՏԻՏՈՍԻ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ

իտոսը, որ մի փոքրիկ տղայ էր, շատ էր սիրում կարդալ: Նրա գրպանները միշտ լիքն էին գրքերով և նա կարդում էր շարունակ, ամենուրեք, ճաշելիս, գրծանելիս, նույն խոսք ուսումնորանում, ի հարկէ վարժապետից ծածուկ: Միշտ նրան տեսնում էին գլուխը գրքերի մէջ թաղած. այս ընթերցանութեան սէրը բարձրացնում էր նրա արժէքը իրանց թաղում, որով նրա ծնողները ուրախանում էին: Բայց մայրն օրական մի քանի անգամ ասում էր.

— Շատ ես կարդում, իմ սիրելի Տիտոս, դու քեզ մնաս կըտաս...

Բայց փոքրիկ Տիտոսը աւելացնում էր և ոչ թէ պակասեցնում իր ընթերցանութիւնը: Անվերջ հետաքրքրութիւնը նրան մաշում էր: Նրա երեւակայութիւնն անսպառ կերակուր էր պահան-

ջում: Իր ծնողների և բարեկամների փոքրիկ գրադարանները կկանելուց լեռույ, նա ստիպւած էր բաժանորդ գրւելու ժողովրդական գրադարանին, որի լաճախողներից ամենաջանասէրն ինքն էր: Այժմ նա կարգում էր ամեն բանից, լուսից, վատից, կարծես թէ նրա միակ նպատակն էր իր գլուխը լցնել զանազան հասկացողութիւններով, որոնց յատկութիւնը նրա համար անհասկանալի էր: Ամենից շատ նա սիրում էր կարգալճանապարհորդական արկածներ, վէպեր և իր սիրելի հեղինակներին՝ Ժիլ Դէրն, Կուպէր, Մայն Րիդ և գլխաւորապէս Գիստաւ Էմար: Այս վերջինս մանաւանդ՝ նրան շատ էր դրաւում: Սրա հերոսները զբաղեցնում էին երեխայի ուղեղը և ինքն էլ նրանց կեանքին էր ուզում հետևել: Յաճախ նա մտորում էր Փար-Վէստի *) մասին: Երբեմն էլ մտքով ընկնում էր անապատի հնդիկների մէջ:

Բայց մտորմունքով Տիտոսը չբաւականացաւ: Նա ուզում էր իրաւործել իր ցանկութիւնները: Սակայն այդ շատ դժւար էր: Փոքրիկ Տիտոսը, որ փմար էլ չէր, զգում էր այդ դժւարութիւնները. դրա համար նա իր ցանկութիւնը դէպի գործնական կողմը ուղղեց:

Նրան հարկաւոր էին անտառներ, դաշտեր, աղբիւրներ, սարեր, և դրանց գտնելու համար

*) Փար-Վէստը մի փոքրիկ լեռան անուն է Զէյցարիայում:

հարկաւոր չէր գնալ մինչեւ փար-վէտոր: Այդ բո-
լորը շատ հեռու չէին՝ մի քանի ժամեայ ճանա-
պարհ էր միայն: Նա յաղթեց իր վերջին տա-
րակուսանքը և հաստատ վճռեց թողնել ծնողա-
կան տունը: Այս նրա համար չէր, որ նա այլ
ևս չէր սիրում իր ծնողներին, ընդհակառակը
նա շատ էր սիրում նրանց, նմանապէս և իրանց
հարեանունու փոքրիկ Մարգարիտին, բայց ինչ
արած, կոչման դէմ չեն կռւում, և կոչումն նը-
րան յափշտակեց:

Մի քանի անգամ նա բարձրացել էր մո-
տակալ սարը, որի փշատակը անջնջելի էր մնա-
ցել նրա սրտում: Սարը կարծես մի գաղտնիք
էր ծածկում: Տեսած լինելով միայն այն երեսը,
որ նայում էր իրանց քաղաքին, երեխան չէր
կարողանում իրան սլարդ երեւակայացնել սարի
միւս երեսը. այդ նրա համար գաղտնիք էր,
«Կարելի է անապատ է», մտածում էր նա: Տիտոսը
դէպի սարը դնացող ճանապարհը բռնեց: Նա
իր հետ վերցրեց մի քանի իրեր, առաւել ևս
դէնքեր՝ իր մօրաբլուջ սլարգեւած նետը, մի գա-
նակ, որով իր հայրը թուղթ էր կտրում, վերջա-
պէս մի հին ու դատարկ տարճանակ, որի շնի-
կը կտրած էր: Փոքրիկ Տիտոսը մտածեց ունելու
համար էլ պաշար վերցնել, բայց այդ մտքի վը-
րալ շատ չըկանգնեց: «Միթէ ծառերի վրայ պտուղ-

ներ չըկան եւ աղբիւրների մէջ սառն ջուր»։ Նա մտա-
դիր էր նաեւ որսորդութեամբ պարսպել և ըս-
պանած՝ կենդանիների միսը շամփուրի վրայ
խորովել, ուղիղ ացնպէս, ինչպէս նկարագրւած
է Գուտաւ Էմարում։ Եր ապագան նրան շատ էր
ուրախացնում։ Սակայն քաղաքից դուրս դալուն
պէս՝ փոքրիկ Տիտոսի սիրտը սկսեց թռթռալ,
մտածելով իր ծնողների ու բարեկամների մա-
սին, որոնց նա թողել էր։ «Ա՛խ, եթէ կարողանայի
նրանց եւ Մարգարիտին էլ հետս տանել,— մտածում էր նա»։

Ազատութեան առաջին քաղերը սպիտակ ու
փոշոտ ճանապարհի վրայ՝ նրան չափշտակեցին։
Ամէն բան նրան զարձացնում էր. քամին, ծա-
ղիկների բուրմունքը, անապատ դաշտերի հազա-
րաւոր շշնչիւնները։ Կաղնու տերեւների մէջ
թաղնւած թռչնիկի դալլալիկներին երեխան
պատասխանեց՝ «Բարեւ, սիրուն թռչնիկ»։ Նա ըս-
քանչանում էր։ Բայց երբ ճաշելու ժամանակը
եկաւ, նա սովածութիւն զգաց. այժմ նա մտո-
րում էր իր ծնողների մասին, որոնք այն ժամին
պիտի ճաշէին մեծ սենեակում։ Նա աչքերը փա-
կեց, որ աւելի լաւ երեւակայէ ձիւնի պէս սպի-
տակ սփռոցով ծածկւած սեղանը՝ համեղ կերա-
կուրներով։ Տխրութեան մի մեծ ամպ անցաւ
նրա ճակատով։ Նա գրպանից հանեց թղթի
փոքրիկ կտորի մէջ փաթաթած կարկանդակը,

որ գնել էր քաղաքում, իր վերջին փողով. նա քաղցր կարկանդակ շատ էր սիրում, առանց նրան չէր կարող մնալ: Նա մտածել էր՝ «Շատ կարելի է անապատում խանութներ չրկան, եւ նո քաղցրաւնիքից զրկւած կըլինեմ»: Սակայն դրանով փորը չի կշտանալ: Նա տեսաւ ճանապարհի վրայ շատ ծառեր, բայց նրանցից շատերը անպտուղ էին, իսկ երբ ցանկացաւ մտնել խնձորիներով լիք ալգին, նրան կանգնեցրեց պահապան-շան պարհուրելի հաշոցը: Այս միջոցին նա մի քիչ ափսոսաց իրանց տունն ու տեղը: Իր մայրը ճաշի համար ի՞նչ կըլինի պատրաստած: Ինչ որ չըլինի, դիտերտի համար քաղցրեղէն կալ ու կալ, և որովհետեւ նա մի քիչ թուլութիւն ունէր. գէպի քաղցրեղէնը, նա աւելի ափսոսաց: Տիտոսը շարունակեց իր ճանապարհը: Առաջայ ոգևորութիւնը քիչ սառել էր, բայց ցանկութիւնն ու ձգտումը էլի նոյնն էին: Մի քանի մանրամասնութիւններ, որոնց նա չէր նախատեսել, այժմ երեւան եկան և նրան մտածմունքների մէջ գցեցին:

Երկինքը կապուտ էր և արեգակը գեղեցիկ: Նա ծաղիկներ էր քաղում, թռչունների հետ երգում էր, թիթեռնիկների լետելից վազվզում էր: Մի այդու առջևից անցնելու ժամանակ, նա տեսաւ ցանկապատի մօտ մի խնձորենի, որի

ԱՐԵՆԵԼԵԱՆ ԳԱՐՏԱՐԱՎԵՏՈՐԻՆ.

Մզկիբ Յին-Նախիջևանի մօտ.

ճիւղերը թերւած էին դէպի ճանապարհը: Փոքրիկ Տիտոսը կերաւ որքան կարողացաւ և գլրպաններն էլ լցրեց: Յաճախ նրան պատահում էին անցորդներ, ի միջի ալոց և մի ոստիկան, որը նրան շատ վախեցրեց: Մի բոպէ երեխայի գլխովն անցաւ՝ չիցէ թէ ոստիկանին ուղարկել են նրան փնտռելու. բայց օրէնքի ներկայացուցիչը բաւականացաւ միայն նայել այս գեղեցիկ տղային, որ մենակ գնում էր մեծ ճանապարհով: Մի երկտասարգ գեղջկուհի, որ զամբիւղը գլխին դրած երգելով գնում էր, նրան հարցրեց.

— Ո՞ւր ես գնում, որդիս:

Նա ոչինչ չըպատասխանեց, որովհետև նա չէր սիրում, երբ օտարները նրան որդի էին անւանում. չետոյ էլ նա ոչ ոքի չըպատահեց: Մի քանի բոպէ ևս, մոլթը կըպատի: Քամին, որ ցերեկը փաղաքշանքի պէս քնքոյշ էր, սկսեց կամաց-կամաց սաստկանալ. դաշտերի ուրախ շշնչիւնը դարձաւ խուլ ու վշտալի աղմուկ: Փոքրիկ Տիտոսի սիրտը տհ ընկաւ: Նա սկսեց դողալ:

— Մայրի՛կ, շշնջաց նա կամաց, չետոյ ձայնը բարձրացնելով՝

— Մայրի՛կ, աղաղակեց նա:

Նրա ձայնը գնաց կորաւ գիշերւայ խաւարի մէջ. նրա վախը աւելի սաստկացաւ: Նա իրան շրջապատւած էր տեսնում սպառնացող շւարներից: Ճանապարհի եզերքի վրայ բռած ծառերը

մարդու կերպարանք էին ստանում և մեկնում էին իրանց թևերը, որ նրան բռնեն: Բոլորովին միտնեց: Շուտով նրա չոփնած ոտները մերժեցին այլ ևս հեռու գնալ: Նա ստիպւած էր առաջի պատահած քարի վրայ նստել: Յանկարծ նա հեռւում մի լոյս տեսաւ և իսկոյն մի տուն նկատեց, գէտ որին և իր քայլերը ուղղեց: Նա սկսեց կամաց կամաց գուռը բաղխել: Բարի գիւղացիները նրան ընդունեցին և շատ էին ծիծաղում նրա արկածների վրայ, որով փոքրիկ Տիրոսին վիրաւորում էին անգիտակցաբար: Նրան ճաշ տւին ուտելու, և որովհետև շատ ուշ էր քաղաք վերադառնալու, նրան իրանց տանը քննացրին:

Փոքրիկ Տիրոսը շուտով քաղցր քնով քնեց, չընայած, որ անկողինը մի քիչ կոշտ էր. նա երազում տեսնում էր, ինչպէս մի ահագին վիշապ աշխտաւում էր փոքր Մարգարիտի գլուխը կտրել, բայց նա իր սիրելոյն քաջութեամբ պաշտպանում էր...

Թարգմ. Տ. ՕՆՆԵՆՆ

Կ Ա Ր Ա Պ

(Ս. Տ. Եկապովից)

Կարապը՝ իր մեծութեամբ,
ոյժով, վայելուչ տեսքով եւ
սիգանեմ՝ փայլածքով՝ վա-
ղուց եւ իրաւացի կերպով
բոլոր ջրային քաջունների քա-

զունի է հռչակած:

Ձիւնի նման՝ պիտակ նա իր շողողուն, վնիս,
փոքրիկ աչքերով, սեւ քրով ու սեւ քաթերով, երկայն, նկուն
եւ գեղանի պարանոցով, անասելի գեղեցիկ է, երբ հան-
դարս լողում է կանաչ եղեգնոտի մէջ, ջրի մոյգ-կապոյս
եւ ջինջ մակերեսոյթի վրայ: Սակայն նրա բոլոր շարժ-
ւածքներն էլ նազելի են: Ջո՛ւր կրկամ նա, թէ՛ կտուցը ջուր
առնելով՝ գլուխը վեր կրբարձրացնէ եւ պարանոցը կընձգէ.
կըսկսէ՝ նա լողալ, սուզիլ եւ ցրիլ իր ուժեղ թևերով,
նետու տարածելով իր քառոս մարմնից գլորուող ջրի ցայ-
տումը. կըսկսէ՝ յետոյ մաքրիլ, թեթեւ ու ազատ կերպով
աղեղնաձեւ յետ ձգելով իր ձիւնափայլ պարանոցը, կտու-
ցով ուղղելով ու մաքրելով թիկունքի, կողքերի ու պոչի
վրայի տրորած ու աղտոտ փետուրները. թէ՛ օդի մէջ կը-
տարածէ իր թելը՝ երկայն առազաստի նման՝ եւ կըսկսէ
դարձեալ կտուցով որոշակի ջոկել իր ամեն մի փետուրը,
հողմահարելով եւ չորացնելով նրան արեգակի դէմ, — նրա
ամեն մի շարժւածքը վայելուչ եւ փառահեղ է:

Ջ. Տ.-Դ.

Փ Ո Ք Ր Ի Կ Ս Տ Ա Խ Օ Ս Ը

խուր էր փոքրիկ Լեւոնիկը ամբողջ օրը. — ծնողները տանը չէին, ընկերները չըկարողացան գալ, իսկ պարսեգ զնալ՝ նա չէր համարձակուում. դուրսը սառսափելի անձրեւ էր գալի, կարծես կծերով ջրեր էին քափում երկնից: Երկար ժամանակ Լեւոնիկը կանգնած էր պատուհանի առաջ եւ դէպի փողոցն էր նայում. յետոյ, ձանձրանալով այդ բանից, կսեց սենեակում անց

ու դարձ անել: Ի՞նչ անէր, մնացել էր շարունակ: Խաղաղ — միայնակ նա չէր կարողանում մնալ: Սովորել՝ չէր ուզում: Բայց, վերջապէս, ի՞նչ անէր... Նա նայեց իր շուրջը եւ յանկարծ աչիւ ընկաւ ակնոցներին:

— «Այս ի՞նչ է. հօրս ակնոցը... նա մոռացել է հետք տանել, թուել է այստեղ: Ա՛յ սիրուն խաղալիկ»: Բայց ափսոս, հայրը նրան սաստելով սաստել էր եւ պատիւիւր իր ակնոցին ձեռք չըսաւ... Ինչի՞ն է պէտք նրան ակնոցը: Նա հարկաւոր է նրան միայն այն ժամանակ, երբ կարդում կամ գրում է: Այսպէս՝ ակնոցով կարդալը պէտք է որ լաւ լինի, որովհետեւ Լեւոնիկը առհասարակ շատ դժուարութեամբ էր գիրք կարդում: Ի՞նչ է. մի անգամ փորձելը ինչ մեծ բան է:

Նա մօտենում է հօր գրասեղանին, վերցնում մի գիրք, ակնոցը դնում իրեն, սկսում է իբր կարդալ: — Տէ՛ր ԱՆՏԱԾ,

սառերը ի՛նչպէս մեծացան... Վա՛, ի՛նչ լաւ բան է եղել ակնոցը...

Բայց յանկարծ նրան լսելի եղան ֆայլերի ձայներ... Նրանք մօտենում են... Լեւոնիկը տեղից վեր բռնաւ: Նրա սիրտը սաստիկ զարկում էր... Ակնոցը ընկած էր գետնի վրայ բոլորովին փեռու-փեռու եղած: Օ՛, սարսափ: Ի՛նչ անէր այժմ: Նա հագիւ կարողացաւ ժամանակ գտնել եւ փախչել միւս սենեակը: Բայց ի՛նչ կասի հայրը: Ո՛ւմ վրայ պէ՛տք է կանգնած ճանի: Իրա՛ն վրայ: Մի՞թէ չէր կարող այդ բանը աղախինը կամ կասուն անել: Մահաւանդ վերջինը, որ շարունակ սենեակի այս ու այն կողմն է քոչկոսում...

Լեւոնիկը կարողացաւ միւս սենեակում մի քիչ շունչ փաշել: Բայց յանկարծ լսելի եղաւ հօր ձայնը. — «Լեւոնի՛կ, այստե՛ղ եկ»: Սակայն նա տեղից չէ շարժւում: — «Լեւոնի՛կ», կանչում էր հայրը նորից: Ի՛նչ անէր, սխալած էր գնալ:

Հայրը կանգնած է իր գրասեղանի մօտ եւ ցոյց է տալիս ակնոցի փեռու-փեռու եղած ապակիները:

— Լեւոնիկ, այս դո՛ւ ես արել:

Երեխան ուրախութեամբ «այո» կատէր, բայց յիշեց, որ ինքը ի իստ պատժուելու է այդ բանի համար, եւ իսկոյն պատասխանեց.

— Ո՛չ, ես չեմ արել... Երեւի կասուն է կոտրել:

— Լեւոնի՛կ, մի՞թէ դու ինձ խաբում ես, հարցեց հայրը:

Բայց մանուկը կրկին «ոչ» պատասխանեց. այդ խօսքը նա անհասանելի անվճռական ձայնով եւ աչքերը գետնի խոնարհած:

Հայրն այլ եւս ոչինչ չ'ասեց, բայց այնպիսի տխուր եւ ցաւալի հայեացքով նայեց նրա վրայ, որ Լեւոնիկը կարծես զգաց, որ հայրը արդէն կարողացել է իր դէմքին իր վատ արարմունքը: Այժմ նա ամենայն ուրախութեամբ կրկնուողանէր իրողութիւնը, — բայց սխալւած էր ասելու, որ ինքը սեղ է, — իսկ այդ բանը նա անել չէր համարձակւում: Նա շատեց հեռանալ հօր մօտից եւ մտածում էր, որ վաղն ամեն ինչ կըմոռացի:

Նա աշխատում էր երգել, սակայն նրան այնպես էր քուտ, որ մի բան կարծես նրա կոկորդը սխառում է եւ խեղդել է ուզում: Վերցրեց իր պատկերագարդ գրեթե մէկը, սկսեց թերթել, բայց հետաքրքիր ոչինչ չըզտաւ մէջը: «Օրն էլ ինչ երկա՛ր է... Ա՛խ, մի շուտ գիշերը գայ, պառկեմ քնեմ», ասում էր նա:

Վերջապէս օրը մթնեց, եւ նա գնաց քնելու: Հայրը իր սովորութեան համեմատ մօտեցաւ որդու անկողնին եւ նրա հետ միասին կատարեց իր գիշերային աղօթքը: «Ամէն», շնչաց Լեւոնիկը եւ աչքերը ցած բռնեց: Հօր լուրջ եւ իսկուհի հայեացքը ուղղւած էր նրա վրայ: Ա՛խ, ո՛րպիսի անցանք: Ինչո՞ւ նա սուտ խօսեց եւ խաբեց հօրը:

Ամենայն ժամ հայրը նախ քան քնելը՝ համբուրում էր նրան եւ այդ համբոյրը Լեւոնիկին օրհնանք էր քուտ, եւ կարծում էր, որ բոլոր բարի հրեշտակները գալիս են, հաւաքւում նրա շուրջը եւ հսկում, որ նրա բունը ոչ ոք չը վրդովէ: Իսկ այսօր նա իր դէմքը թագցրեց բարձի մէջ եւ զգում էր իրան միանգամայն մեմակ: Վերջապէս քնեց. բայց այդ անհանգիստ բուն էր, չէր կարողանում տեղումը հանգստանայ, շարունակ այս ու այն կողմն էր շուռ ու մուռ գալիս:

Յանկարծ վեր քուտ... նրան քուտ, որ իբր թէ մէկը «Լեւոնիկ» կանչեց:

Լամպը իր աղօտ, խաղաղ լոյսով հագիւ էր լոյս տալիս: Ահա այնտեղ, մահնակալի վրայ հայրիկը պառկած, քնած է: Նրա հայեացքը ուղղւած էր դէպի վեր. ձեռքերը ծալել՝ դրել էր կրծքի վրայ: Լեւոնիկին այնպէս քուտ, որ նա, իբր թէ, մեռած է: Ճիշտ այդպէս էր պառկած իր պապը դագաղի մէջ... Եւ ի՞նչ կրկնէր, եթէ հայրը իսկապէս մեռած լինէր: Նշանակում է նա գնաց եւ իր հետ տարաւ նրա սո՛ւնը:

— Ո՛հ, Աստա՛ծ իմ, մոռնում էր երեխան լսելի ձայնով. — աղաչում եմ քեզ: 2Է՞ որ հօրս դեռ չեմ խոստովանել իմ սուտը: Այսուհետեւ երբէ՛ք, երբէ՛ք ուտ չեմ խօսիլ:

Նրա հառաչանքից հայրը զարթնեց: Երբ նա բարձրացաւ ճեղից, Լեւոնիկը նրա հետըն ընկաւ:

— Հայրիկ, սիրելի հայրիկ, լսիր ինձ: Ես քո առաջ սուս խօսեցի, եւ հանգստեցաւ չեմ կարող, մինչեւ չընտրես:

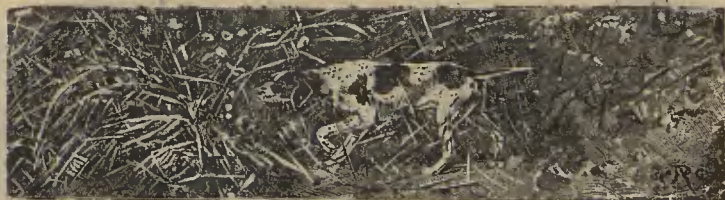
Այն ժամանակ հայրը ձեռքը դրեց նրա գլխին եւ ասաց.

— Ես ներում եմ, իմ քանկագին զաւակ, եւ քո՛ղ Աստած եւս ինքը ների եւ օրհնի քեզ:

Օ՛, կարծես Լեւոնիկի սրտից մի փայլ ընկաւ: Դրանից յետոյ նա ուրախ էր եւ գիտէր, որ քարի հրեշտակները կրկին կը բարունակէին իրանց հսկումը նրա մահաճակալի մօտ: Ուրեմն՝ քնի՛ր խաղաղութեամբ:

Փոխադր. Գ. ԲԱՆՈՒՐԵԱՆՅԱՆ

Ս Ա Յ Լ Ո Ր Դ Ի Ե Ր Գ Ը

Տանը բեռը խեղճ եզներիս,
Ոհ, ջարդում է, հալում մաշում,
Բայց վերջ չըկալ հին պարտքերիս.
Միշտ ուրիշի բեռն ենք քաշում:

*

Դէ՛հ, ձգեցէ՛ք թիչ էլ եզներս,
Ես մատաղ եմ ձեր ուսերին.
Տարէ՛ք, տարէ՛ք անչափ բեռներ,
Գուցէ հասնենք մենք քարաւանին:

*

Տունն ու տեղս թողած պարտքում՝
Յուսս դրի ձեր ուսերին.
Գիշեր, ցերեկ քափ-քրտինքում
Շառաւոյում ենք պարտքատէրին:

*

Ոյժս հատաւ պարտքեր տալով,
Թուղթս մնաց առանց ճըղիլ.

Դէ՛հ, քաշեցէ՛ք տընքտընքալով,
Էլ սրանից սև օր չ'իլիլ:

*

Վա՛հ, ջարդւեցին լուծն ու սամիս,
Ակներիցն էլ մէկը ճըռռա՛ց.
Էլ ե՛րբ հասնեմ ընկերներիս —
Խաւար ճամփին սալս մնա՛ց:

տոգնորմ ձրմմ * գոմկ պես

Ծանրը բեռը թիր եղներին՝
Ինձ էլ թողեց ցեխում թաղւած.
Ո՛հ, օգնեցէ՛ք խեղճ սալորդիս՝
Անապատում մութ շքարած...

ՄԻՐ—ԿՅՆՑ

Թ Լ Փ Ի Ո Ղ Տ Ե Ր Ե Ի Ն Ե Ր Ի Ե Ր Ք Ղ

(Ջ Ր ՈՂ Գ)

Գիւղական ծեր ջութակահար Փրկդրիկ Հանգէնին նոր էին թաղել: Պարզ ու սրտաշարժ էր բարի և երիտասարդ քահանայի ճառը, որ նա արտասանեց ծեր ու տարօրինակ երաժշտի թարմ գերեզմանի վրայ: Յամբաքայլ և թախծալի տուն դարձան շրջակայ դործարանների բանուորները և զիւղացիները — Հանգէնի Հայրենակիցները: Յուզարկաւորութեանը ներկայ եղողներից շատերը դառն լաց էին լինում, դէպի յաւիտենական Հանգիստ ճանապարհելով իրանց միակ Փրկդրիկ պապին, — այդպէս էին կանչում նրանք ծեր երաժշտին:

Եւ ինչպէս չըլալին: Փրկդրիկի հետ կապած էին նրանց կեանքի լաւագոյն և երջանիկ րոպէները յիշողութիւնները: Աղքատիկ հաղնած, լուրջ ու տխուր դէմքերով այդ ծերերն ու պառուսները, նայելով նրա թարմ գերեզմանի վրայ, յիշում էին, թէ ինչպէս Փրկդրիկը նւագում էր իրանց հարսանիքներում, իրանց մանուկների մկրտութեան հանդէսներում; և այդ յիշողութիւնների ժամանակ շօշափելի պարզութեամբ արտացոլում էր, ինչպէս արեւի ճառագայթները ամպերի միջից, իրանց վաստակաբեկ, զրկանքներով ու հոգսերով լցւած, խղճալի, բաց

և քաջարի, զիւթիչ պատրանքով լի երիտասարդութիւնը: Նրաւնք յիշում էին, թէ ինչպէս թռչկոտում էին նրա ջութակի ձայների տակ, ինչպէս փայլում էին իրանց աչքերը, ինչպէս այրում էին իրանց թշերը, ինչպէս սև էին իրանց գանգուրները, որքան բարձրաձայն էին հնչում իրանց երգերը. իսկ այժմ կեանքը ակօսել է իրանց ճակատները կնճիռներով, սպիտակացրել է գանգուրները և կորացրել է իրանները. սակայն նրանցից շատերը ունէին ընտանիք, երեխաներ ու ազգականներ, և ծերութիւնը մօտեցել էր նրանց աննկատելի քայլերով. նրանք չէին զարհուրում նրանից, ապրում էին իրանց որդիքներով ու թոռներով և բերկրում էին նրանց ծաղկափթիթ պատանեկութեամբ:

Այն, համարեա բոլորն ունէին ընտանիք, բոլորը՝ բացի զիւղական ջութակահար Հանգէնից: Ծեր երաժիշտը ոչ կին ունէր, ոչ երեխաներ, ոչ ընտանեկան յարկ, ոչ մի կտոր հող:

Ճիշտ է, նա ունէր երկու էակներ, որոնք աշխարհիս երեսին ամեն բանից շատ էին սիրում նրան. նրա ամբողջ ընտանիքը կազմում էին ծեր շունը՝ Նեպտունը և 17 տարեկան որբ Աննցելը, որ Հանգէնը վերցրել էր փողոցից: Այս երկուսի հետ էր նա բաժանում իր հացի սուղ կտորները և իր յարկը: Սակայն ծերունին ունէր և մի ուրիշ ընկեր, դա իր բարի հին ջութակն էր, և այդ ընկերը նրա համար բոլորից թանգ էր: Նրա շնորհով էր նա մոռանում և՛ վիշտը, և՛ քաղցը, և՛ միայնակութիւնը, և՛ ծերութիւնը. նրա շնորհով էր նա դառնում երիտասարդ ու բարի: Աննցելին էլ նա սովորացրել էր իր արւեստը, և քանքարաւոր պատանին ընդունակ և հասկացող աշակերտ էր:

Բայց կրակոտ և աշխույժ պատանին չէր բաւականանում ծերունի ջութակահարի աղքատիկ ապրուստով: Նա ծարաւի էր փառքի, ծարաւի էր փայլի, նա ցանկանում էր նւագել քաղաքներում, փայլուն հասարակութեան առաջ. նա գովասանք, հռչակ, հարստութիւն էր ցանկանում: Նրան թւում էր, թէ իր ծերունի ուսուցիչը ի զուր է թաղել իր տաղանդը այս խուլ, ցեղ ընկաճ զիւղում: Նրան թւում էր, թէ նա ստորացնում է իր արւեստը, յաճախ ժողովրդական երգեր նւագե-

լով պանդոկներում, բանւորների ամբոխի առաջ, որոնք հաւաքւում էին հանգստանալու և զարձանալու: Նա չարանում էր՝ տեսնելով, որ ծերունին նւագում է աղքատ գիւղացիների, բանւորների հարսանիքներում, մկրտութեան հանդէսներում, չնչին վարձով, նոյն իսկ մի բաժակ դարեջրով, մի կտոր հաց ու պանրով: Նա բարկանում էր, երբ այդ հրաշալի և քաղցր ու զիւթիչ ներդաշնակցութեամբ լի ձայները լսում էր զիւղական հասարակ պանդոկում, զեղջուկի աղքատիկ խորճիթում կամ բանւորի նկուղում:

Նա կարծում էր, թէ պատառոտած շորերով այդ հարքած, հիւժւած, կոպիտ ամբոխը չի կարող հասկանալ և զնահատել այդ ձայների ամբողջ զեղեցկութիւնը. նա չէր նկատում, թէ ինչպէս հանդէսի ջութակի առաջին ձայնից մեղմ ուրախութիւնով պայծառ փալլում էին այդ արեւակէզ, բրտացած մարդկանց աչքերը: Նա տեսնում էր, որ նրանց բոլոր անհամաձայնութիւնները, վէճերը և կռիւները քնդհատւում էին, երբ ծերունի հանդէսը վերցնում էր ջութակի աղեղը: Նա չէր հասկանում ծերունի ջութակահարի կեանքի ամբողջ պօէզիան, վսեմ անձնուրացութիւնը: Բուռն ցանկութեամբ բորբոքւած կրակոտ պատանուն դարմանալի էր թւում խղճուկ երաժշտի անդարբ ուրախութիւնը:

Ինչպէս մտածում էր վենցելը, ծերունին կարող էր նւագել հարուստների շքեղ դահլիճներում, կարող էր նստել մեծատունների հետ միևնոյն սեղանի շուրջը, կարող էր ձեռք բերել հարստութիւն, փաթեմութիւն, հռչակ. նա կարող էր ծաղիկներով հեղեղւել, զգրդիչ ծափահարութիւններով ցնծալ, այն ինչ՝ այժմ բուռնանալով է Փրիդրիկ-պապ անունով, վերնատան անշուք սենեակով, ձեռքի կոպիտ սեղմումով, զիւղացի ամբոխի և բանւորների խրախուսանքով և մի բաժակ դարեջրով: Կրակոտ պատանին դարմանում էր և ծերունու կապոյտ խոշոր աչքերի պայծառ հայեացքի վրայ, որոնք այնքան համեստ ու ջերմ փալլում էին կախ ընկած, խիտ, ալեխառն յօնքերի տակից, և նրա մեղմ ու համեստ ժպիտի վրայ. բայց աւելի դարմանում էր այն սքանչելի մեղեդիների վրայ, որոնք զուրս էին բղխում նրա աղեղի տակից:

Այդ մեղեդիներին և դալալիկներին միջին լուռւմ էր ամեն ինչ. և՛ կանաչ անտառի աղմուկը, և՛ ծովի ծփանքը, և՛ ծաղիկների զրույցը, և՛ վիշտ, և՛ ուրախութիւն, և՛ սէր, և՛ տանջանք—բոլորը, ինչով լի է բնութիւնը և մարդկային կեանքը: Եւ այդպիսի հանճարով մինչև կեանքի վերջին օրերը մընալ զիւղական ջութակահար, մտածում էր Վենցելը և չէր համարձակուում իր այդ խորհրդածութիւնները յայտնելու իր բարի խնամակալին,—չէ՞ որ այդ կրնշանակէր թաղել հանճարը, կրնշանակէր զուր կտրցնել իր կեանքը: Բայց ահա ծեր ջութակահարը մեռաւ, հանդարտ ու պարզ ժպտը շուրթերի վրայ, մեռաւ իր մահերգը նւագելով: Եւ Վենցելն ու Նեպտունը մնացին մենակ, բոլորովին մենակ այս աշխարհում:

Ծերունուն թաղեցին հոկտեմբերի պարզ ու տաք օրերից մէկում: Գազաղը իջեցրին գերեզմանի մէջ, հողով ծածկեցին, և ներկայ եղողները լուռ ու հանդարտ ցրեցին իրանց տները: Ծեր ջութակահարի թարմ գերեզմանի մօտ մնացին միայն Վենցելն ու Նեպտունը: Պառաւ շունը, գողգողալով, լուռ ու մուռջ պառկել էր իր բարի տիրոջ գերեզմանի մօտ. իսկ աղքատիկ հագնւած պատանին՝ յօնքերը կիտած, գլուխը երկու ձեռքերով բռնած՝ տխուր նստել էր: Նա ոչ ոք չունէր, բոլորովին միայնակ էր մնացել և վճռեց հէնց նոյն օրը հեռանալ այդ խուլ, լեռ ընկած գիւղից, գնալ մեծ քաղաքներում բախտ և փառք, հարստութիւն և հռչակ որոնելու: Նա վրձնեց տանել իր հետ միայն պառաւ շանը և հին ջութակը: Ճիշտ է, զիւղացիներին շատերը, նրա խնամակալի նախկին ընկերները, առաջարկեցին նրան մնալ իրանց մօտ և բռնել իր հայրազրի տեղը, սակայն պատանին դժգոհութեամբ մերժեց նրանց առաջարկութիւնը և պատճառաբանութիւնները: «Ի՞նչպէս ամբողջ կեանքում մնալ զիւղական ջութակահար և անօգուտ թաղել իր տաղանդը». մտածում էր պատանին, իր սեռրակ, խոշոր աչքերով վշտացած նայելով իր հայրազրի գերեզմանի վրայ, որ լուսաւորւած էր հոկտեմբերի արևի ճառագայթներով և ծածկւած թախած տերևներով:

Մտատանջութիւններով և ցնորքներով պաշարւած պատանին երկար նստեց. վերջապէս նրա ականջին հասաւ վե-

ըւից և չորս կողմից մեղմ ու փայփայող, մեղօղիական շշնջիւն-
նա սկսեց լսել: Գերեզմանի մօտ բաժ ծառերից թափւող չոր,
ղեղին տերեւները երգում էին հեղիկ ու սքանչելի երգ: Նրանք
պտտւում էին օղի մէջ, թափւում ու երգում էին գիւղական
ճերուռնի ջութակահար Փրիղրիկ Հանդէնի վերջին դամբանա-
կան տաղը, և պատանին հիացած լսում էր այդ սքանչելի,
ղիւթական երգը:

«Անհետեւանք և անօգուտ չ'անցաւ Հանդէնի կեանքը,—
երգում էին նրանք.— նրա այն մեղեդիները և երգերը, որ նա նա-
զում էր խղճուկ բանւորների ամբոխի առաջ, գիւղացիների խճիթ-
ներում, նրանց համար նոյնն էին, ինչ որ մենք մայր հողի համար:
Նա առատաձեռն շռայլում էր իր հանճարի բոլոր հարստու-
թիւնը, իր սրտի բոլոր գանձը՝ առանց վարձատրութիւն պա-
հանջելու: Նա զիտէր, որ ամեն մի երգ, ամեն մի հրաշալի
մեղեդի լոյսի ճառագայթներ է մտցնում իր մերձաւորների,
ընկերների խաւար, ուրախութիւնից զուրկ կեանքի մէջ, ինչ-
պէս որ ծառից ընկնող իւրաքանչիւր զեղին տերեւ նպաստում
է հողի բերրիութեան: Նա բնութեան սիրելի գաւառն էր և
իր երգերով հաղորդում էր նրա բոլոր ձայները՝ և՛ ծովի ծփան-
քը, և՛ ծառերի սօսափիւնը, և՛ որոտմունքը: Նա բախտաւոր
էր իր խուլ, յետ ընկած գիւղում, խղճուկ ամբոխի մէջ, բախ-
տաւոր էր այն պատճառով, որ նրա խիղճն այնպէս մաքուր
էր, ինչպէս այս պարզ, կապուտակ երկինքը, իսկ սիրտը բոր-
բոքւած էր դէպի մարգիկ ունեցած սիրով. նա երջանիկ էր,
որովհետեւ և՛ քամին, և՛ արեւի ճառագայթները, և՛ ծաղիկը,
և՛ ծովի ալիքը երգում էին նրա համար իրանց երգերը, որով-
հետեւ նա զիտէր, որ իր մեղեդիներից և ոչ մէկը իզուր չէր
կորչում, իսկ այժմ նա խաղաղ քնել է: Ննջիր, ննջիր, ո՞վ աղ-
նիւ աշխատաւոր, խեղճ ու միայնակ, բայց երջանիկ ջութա-
կահար, քնիր հանգիստ արեւի ճառագայթների տակ, քամու
նանիկով, քնիր. դու իզուր չ'ապրեցիր.— երգում էին թափ-
ւող տերեւները:— Ֆաւերթ յիշատակ քեզ, աղնիւ աշխատաւոր:
Ո՞վ քեզ պէս բաժանում է չքաւորների հետ իր հանճարի և
սրտի բոլոր հարստութիւնները, նա ի դուր չի ապրում, և նը-
րան հարկաւոր չէն ո՞չ ծաղիկներ, ո՞չ ծափահարութիւններ, ո՞չ

ոսկի, ո՛չ շքեղ արձաններ: Նրա արձանը կրկինն ընկերների արցունքները, աղջիկների և երիտասարդների վշտահար դէմքերը, երեխաների լացած աչքերը, և ինքը մայր-բնութիւնը կ'երգէ իր սիրելի որդու հոգեհանգստի երգը: Յաւէրժ յիշատակ խղճուկ, անյայտ գիտական ջուլթակահար Փրիդրիկ Հանգէնին... Ով մարդկանց նսիրեց իր ամբողջ սիրտը, ամբողջ հոգին, նրա համար արտասուում է և ամբողջ բռնութիւնը» — երգում էին թափուղ տերէները: Եւ ամբողջ բռնութիւնը՝ ծառերը, արեղակը և երկինքը լսում էին՝ նրանց դամբանական տաղը, իսկ վեցերը այլ ևս նստած չէր՝ դուլխը լինած ձեռքերին. նա սլառկած էր թափուած տերէներով ծածկւած թարմ գերեզմանի վրայ. նրա սեւ դանգուրները ցրւած էին, աչքերը փակւած, և մեղմ ու վշտալի ժպիտը լսողում էր նրա շուրթերին, իսկ խելօք ծեր շունը, փորսող տալով, մօտեցել էր քնած պատանուն և մօտը պառկած՝ իր բարի աչքերով հեղիկ փաղաքշանքով նայում էր նրա երեսին: Իսկ արևը կրկին լուսաւորում էր, և տերէները կրկին հեղիկ շշնջում էին ու պտոյտների անելով՝ թափուում:

Թարգմ. Ստեփան Տէր-Ստեփանեան

...Թշառ կենդանիներ: Ձեզ համար
չէ կոնաչ տերևների քաղցր սօսա-
փիւնը. ձեզ համար չէ մետաքսէ
մարդապետինը, ծաղկազարդ գաշ-
տը. ձեզ չէ վիճակած լսել մար-
դարտափալ սուսակի խոխոջը և
ծծել անտառի անուշաբուր օդը.
ձեզ համար չէ թռչունների անուշ
դալլալիկը և մեղմիկ ղեփիւռը...
Զքեզ բնութիւնն իր սքանչելիքնե-
րով օտար կրկնի ձեզ համար: Ձեր

բաժինը, Թշառ կենդանիներ, միայն սև մաշը կրկնի:
Գուք չէք ստեղծել կիանք վայելելու և ազատ շնչելու կա-
պոյտ երկնքի տակ: Գուք միայն աշխարհ էք եկել ուրիշի օր-
կորի համար, դուք կերակուր էք անյաղ Վաղբին: Վաղբը
ձեր մեծն է, դուք պիտի հնազանդէք, կշտացնէք նրա
փորը: Ոչ ոք ձեզանից չի կարող փախչել, ազատուել նրանից:
Նա արթուն աչքով հսկում է ձեզ վրայ, հետևում է ձեր ա-
մեն մի քայլին, ամենքիդ միւսնոյն դառն վիճակն է սպասում:
Ամենքդ էլ հերթով պիտի մեռնէք: Զատերն են զոհւել, շա-
տերն էլ պիտի զոհւեն: Յիշեցէք ձեր անտառի այն թա-
ւուտը, ուր ձեր մեծի տպարանքն է դտնւում: Վաղբն այն-
տեղ, կրճատացնելով իր արիւնքոտ ժանիքները, կատաղած մորն-
չում է, սար ու ձոր դղրդացնում, թաթերը ղետին դարկում,
տատանում ողջ իր տէրութիւնը, ահ ու սարսափը չորս կողմ
տիւում: Նրա բերանից փրփուր է թափւում, իսկ աչքերից
կայծակ... Որ կենդանին կրկնողների նշանակած ժամից մի րո-
պէ անդամ ուշանալ: Ոչ ոք, բացի նապաստակից: Թող նա-

պատատակը, այդ չնչին արարածը, Վազրի ոտները փոշին, կամենում է սրբել իր եղբայրների արտասուքը: Նա խոստացել է բոլորին ազատել բռնակալի ճիրաններից: Վազրը սոված սպասում է իր զոհին, նա կամենում է նախաճաշիկ անել, նշանակած ժամն անցել է, բայց ոչ ոք չի ներկայանում: Մռնչում է նա կատաղած, դոփում է գետինը, տապալում, փշրտում է հատարմատ կաղնիները, բայց ոչ ոք չի ներկայանում:

Ահա խոտերը խշխշացին և նրանց միջև ծկրսի տեղը Նապաստակի գլուխը:

— Անգգամ! ըմբոստ! մռնչաց Վազրը:

— Ձերդ մեծութիւն... ես...

— Լռիր!

— Մի անսպասելի դէպք...

— Լռիր!

— Մեր սահմաններում...

— Լռիր: Մռնչաց Վազրը և կատաղած յարձակւեց Նապաստակի վրայ: Խեղճ Նապաստակի լեղին պատռեց, երբ տեսաւ, որ արդէն Վազրի ճիրանների մէջ է գտնւում:

— Ձերդ մեծութիւն, գոչեց Նապաստակը աղիողորմ ձայնով, թույլ տուր ինձ երկու խօսք ասել մահաւանդից առաջ... երկու խօսք՝ քո թշնամու մասին...

— Ի՛նչ. թշնամի:

— Մեր սահմաններում մի ուրիշ Վազր է երևացել, որ երազում է կործանել քո յաղթական պետութիւնը, իշխել բոլորիս վրայ, ուտել, կլանել մեզ բոլորիս:

— Ով կըյանդգնի ոտք դնել իմ հողի վրայ: Ո՞վ է այդ անօրէնը: Ճանկերովս նրա դարձելի կոկորդը կըպառառեմ: Ժանիքներովս նրան միջև կէս կ'անեմ, ծովը կըշարտեմ և բոլոր ջուրը արիւնով կըներկեմ: Առաջ ընկիր, զնանք. ցոյց տուր ինձ այդ թշառականի տեղը:

— Ախ, եղբայրս—հեծկտաց Նապաստակը,— եղբայրս արդէն նրա ճիրանների մէջ է:

— Լռիր և առաջ ընկիր:

II

Նապաստակը առաջ ընկաւ: Վազրը փնթփնթալով հետեւում էր նրան և անհամբեր սպասում էր՝ թէ երբ կ'ընկնի իր ձեռքը նրա ախոյեանը: Նապաստակը թէպէտ գնում էր, բայց վաճ այն գնալուն, որ գնում էր: Նրա ոտները երկիւղից ծալւում էին և դողդողում, իսկ սիրտն այնպէս ուստիկ բաբախում էր, որ քիչ էր մնում պայթի: Ճանապարհը խորդ ու բորդ էր և մացառոտ: Նրանք ջղելով մացառները, հասան մի բարձր դառիվայրի, որտեղից սկսեցին զգուշ քայլերով ցած իջնել դէպի տափաստանը:

— Զերդ մեծութիւն, ասաց նապաստակը կամաց ձայնով,
— ահա հասել ենք նրա տեղին... ո՛ւ՛ս՛...

Նապաստակը կանգնեց մի ջրհորի մօտ, որը ծածկւած էր մի մեծ սալաքարով: Նա նշան արեց Վազրին, որ նա մօտենալ ջրհորին, որի մէջ գտնուում էր նրա ախոյեանը: Վազրը փորձող տալով մօտեցաւ ջրհորին և ուզում էր սալաքարը բարձրացնել:

— Զերդ մեծութիւն — շնչաց նապաստակը, — աղաչում եմ, մի՛ բարձրացնիլ քարը: Յանկարծ դուրս կըթռչի և ինձ պատառ-պատառ կանի... ձերդ մեծութիւն, վախենում եմ:

— Մի՛ վախենար, ես այտեղ եմ, պատասխանեց Վազրը և թաթը մեկնեց դէպի սալաքարը:

— Զերդ մեծութիւն, եղբօրս արդէն նա յափշտակել է, նա այժմ նրա ճիրտներին մէջ է... գրկիւր ինձ... վախենում եմ... Վազրը մի թաթով գրկեց նապաստակին, իսկ միւսով մի կողմ շարտեց քարը: Ջրհորի խորքում յանկարծ երևաց մի ահռելի Վազր, իսկ նրա գրկում մի ուրիշ նապաստակ, որը իսկ և իսկ մեր նապաստակին էր նմանում: Այդ մեր Վազրի և նապաստակի ոտէրն էր ջրի միջին:

— Ահա եղբայր — գոչեց նապաստակը և դուրս ցատկեց Վազրի գրկից: Վազրը մռնչաց, կատաղած ցատկեց ջրհորի մէջ: Զրիկաց յատակի ջուրը և իր բլբլեղ կաթիլները դէպի վերև ցայտեցրեց... Այդ բոպէին նապաստակը ականջները

կայրեց մէջքին և ծրկեց դէպի անտառի խորքը: 2'անցաւ երկար միջոց, երբ ամբողջ անտառը սկսեց որոտալ ուրախութեան աղաղակներով: Ուրախալի լուրը կաշճակի արագութեամբ տարածւեց ամեն կողմ: Անտառի ամեն կողմից կենդանիները վազէվազ սկսեցին ընթանալ դէպի ջրհորը, որ իրանց սեփական աչքով ստուգեն բռնակալի տապալումը: Նրանք տեսնում էին ջրհորի միջին խեղղած Վագրին և չէին հաւատում իրանց աչքերին:

— Կեցցէ՛ հապաստակը, կեցցէ՛ յաւիտեան, — զուգեցին միաբերան բոլոր կենդանիները և սկսեցին ուրախ-ուրախ թռչկոտալ մետաքսէ կանաչի միջին:

ՅԱՐ. ԹՈՒՄՆԵԱՆ

ՍԿՋԻՆԵԿԱՆ ԺԱՆՏՈՒԹԻՒՆԻՆ ԲՈՒՍԵՐԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

IX

Ի Մ Ի Ա Ր Ա Ն

Եթէ կայ ծաղիկ երեխաներին սիրելի, աչն տերեւիւնն է, որի լաջւարդի գոյնը պուտի ալ կարմիր գոյնի հետ զեղեցիկացնում է հասունացած արուր: Ես վաղուց արդէն ճանաչում էի կարմիր պուտին, այս պատճառով հէնց որհերեւեցաւ տերեւիւկը, իսկոյն շտապեցի նրան քաղել: Չատ ուշի ուշով քննեցի նրան, իմանալու թէ պատկանում է արդեօք նա ինձ յայտնի որեւէ տոհմին և ոչ թէ միայն չընկածների մի որոշ յատկանիշ որ ինձ օգնէր նրան ճանաչելու, այլ և ես դէմ առ դէմ կանգնած էի մի կազմակերպութեան առաջ, որ բոլորովին կործանում էր մինչև այդ ժամանակ ձեռք բերած բոլոր իմ տեղեկութիւններս:

Երբ ծաղիկը ձեռքիս յայտնեցի Ալեքսան ապօրը իմ տարակուսանքը, սա ասաց.

— Համբերութիւն, զուակս, յուսով եմ մի քանի խօսքով քեզ բացատրել որ բանը աչնքան էլ անկանոն և անկարգ չէ, որքան փորձում ես քեզ հաւատացնել: Մինչև այժմ դու գործ

ես ունեցել այնպիսի ծաղիկներ չես, որոնցից իւրաքանչիւրը անկասկած իր մասնաւոր զեղեցկութեամբ կամ առանձին նշանակութեամբ հատ հատ էին ներկայանում քեզ, բայց կան և ուրիշներ, որոնք թէ համեստութեամբ, թէ առանձին ազդեցութիւն ունենալու պատճառով, միտք են լղացել ժողովել ի միասին, ընկերակցել միմեանց, լինել, ինչպէս ասում են, միաբան, որպէս զի իրար պէտքական լինին: Այնպէս է լինում, օրինակի համար, համերգի ժամանակ, այսինքն շատ ձայներ զատ զատ երգելով, առաջ են բերում մի շատ ախորժելի երաժշտութիւն, որ չեն կարող կատարել միեւնոյն՝ ձայները, եթէ իւրաքանչիւրն առանձնապէս երգէր:

Դու կարծում ես, թէ բերել ես ինձ մօտ մի հատ ծաղիկ. ահա թէ ինչը քեզ շփոթեց, բայց ես քեզ կասեմ և կապացուցանեմ էլ, որ բերել ես ինձ մօտ մի մեծ թիւ ծաղիկների բուսած ցօղունի ծալրին: Ահա գաղտնիքը ինքն իրան բացատրելի է դառնում: Այն ինչ որ քեզ կնճռոտ երևեցաւ, կերևալ շատ պարզ, եթէ քեզ բացատրեմ, որ բազմաթիւ ծաղիկները հաւաքւած այս միակ ցօղունի ծալրին՝ միամտութեամբ տնտեսում են մի մասնաւոր կոկոն, որ մէկը լինելով, միեւնոյն ժամանակ մէկ ծառայութիւն է կատարում նրանցից իւրաքանչիւրի համար:

Արդ, նայիր, այս ցօղունին, որ բովանդակում է մի խումբ արդէն փթթած ծաղիկներ դրա կողքին, կալ մի ուրիշը որ կոկոն է կաղմում: Այդ կոկոնը զրուից ծածկւած է անթիւ զեղնադոյն տերեւիկներով, որոնք զանաւորւած են ձկան թեփի կամ տանիքի կղմինարի ձևով: Այդ տերեւիկները ի միասին իսկ կաղմում են ընդհանուր կոկոն: Այժմ քեզ ցոյց տան, որ այս երկնադոյն մասերը, որ դու կարծում էիր զոչ ոչ ծաղիկը, ես, թէ միեւնոյն պսակի թերթերն են, իւրաքանչիւրը առանձնապէս մի պսակ է և ուրեմն իւրաքանչիւրը կաղմում է մի ծաղիկ: Ահա ես պոկում եմ

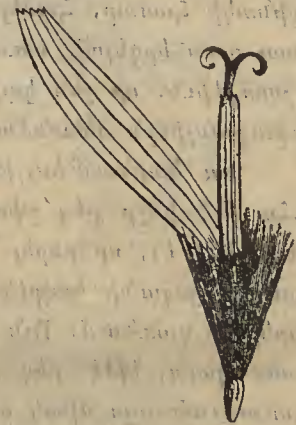
այդ խմբի միջից այս երկու ծաղիկը:

Նոյնը միջից կտրած.

միաթերթի ձևով, ալսինքն մի տեսակ երկայնաձև խողովակի, որ վերելում կտրտւած է հինգ լեզուիկների: Այս պսակը դուրս քաշեց իրա հետ ձևարանը կամ պտուղը, որի վրայ նա զետեղւած է և որը զարդարւած է կարծր մազերով: Սա է սերմիկը կամ պտուղը:

Այդ պսակի միջից մենք տեսնում ենք, որ մի փոքրիկ բան բարձրանում է. այդ քորոցի գլուխը փոշիով է ծածկւած և երկճիղ է. այդ երկճիղ բանը վարսանգ է: Սա դուրս է գալիս պսակի խորքից, ալսինքն ձևարանից: Թեթև կերպիւ եթէ նրան դուրս քաշես՝ նա կըմնայ մեր ձեռքում և մենք կըտեսնենք, որ սա անց է կենում քորոցի միջով: Ի՞նչ է արդեօք այդ քորոցը: Բացւած ծաղիկը մեզ այդ կըբացատրէ: Իրաւ մենք տեսնում ենք, որ պսակի ստորին մասում կաւած են հինգ փոքրիկ թելիկներ (բուսաբանները նրանց անւանում են շաղամաթ): զրանք առէ՛քներ են: Այդ թելիկները, ինչպէս այդ կարելի է նկատել բոլոր առէ՛քների մէջ, ունին իրանց ծալքին ալիւրանման մի բան, որին մենք հաց անուն տւինք, բայց դրան բուսաբանները կոչում են փոշանոթ: Այսպէս ուրեմն՝ հինգ ալիւրանման փոքրիկ հացիկները կամ փոշանոթները, որոնք կաւած են թելիկներից (շաղամաթներից), հուպընդ հուպ միաւորւած են իրար հետ, կազմելով փոքրիկ խողովակի, որի միջից անց է կենում վարսանգը:

Ափի (լեզւածեւ) ծաղիկը.

Այսպէս է բոլոր այն բոյսերի մէջ, Աստուած զիտէ թէ որքան է նրանց թիւը, որոնց ծաղիկները միանում են ծաղկելու մի ընդհանուր կոկոնի մէջ. որան ապացոյց մեր աչքի առաջ դրած տերեւիւկը: Այս մեծ տոհմի բոյսերը բուսաբաններից ստացել են ըագմածաղիկ անունը, որ ինքն ըստ ինքեան Հասկանալի է թէ ինչու: Բազմածաղիկ են դրանք այն պատճառով, որ անթիւ ծաղիկներ՝ խնայողութիւն անելով միաբանւել են և ծաղկում են մի կոկոնի մէջ, փոխանակ որ ամեն մէկը իրա Համար առանձին կոկոն ունենար: Կրնշանակէ որ նրանք միաբանւել են մի գեղեցիկ ծաղիկ կազմելու Համար, որովհետև շատ անգամ այս կամ այն ծաղիկը դրանց մէջ փոխում է իր ձևը, գոյնը, և այդ փոփոխութիւնն ունի միայն այն նպատակը, որ ծաղիկն գեղեցկութիւն տալ: Օրինակի Համար այս տերեւիւկի մէջ միջին ծաղիկները փոքի ձևով են, իսկ ափերի ծաղիկները դասաւորւած են և կտրւած բոլորովին ուրիշ կերպիւ. այսպիսով ծաղիկի ամբողջութեանը տալիս է աւելի նազելի տեսք:

Խաժ աղիկը.

Պէտք է կարծել որ միայն այդ նազելի տեսքն է նրանց առաջնորդում, որովհետև ափի ծաղիկների պսակի մէջ մենք չենք գտնում ոչ առէչքներ, ոչ վարսանդ և չունին Հազորգակցութիւն ձևարանի կամ պտղի Հետ: Յրանք, ասում են բուսաբանները, անընդ ծաղիկներ են, իսկ միւսները, ալիւնքն կենդրոնի ծաղիկները ընդրի են:

Եթէ դու ուզում ես էլի մի ուրիշ օրինակ, որ Համոզէ քեզ թէ այս տեսակ դասաւորութիւնն ու փոփոխութիւնը կատարւում են միայն ղեղեցիութեան Համար, ես կանաւնեմ անթիւ քեզ յայտնի ծաղիկներին: Ահա տես հոշոշոշ. սրա մէջ կենդրոնի ծաղիկները տերեփուկի կենդրոնի ծաղիկների պէս կանոնաւոր կտրտւած են և ունին բաց ղեղին գոյն, մինչդեռ ափինը սպիտակ են և դասաւորւած են լեզւաձև:

Ա. Բ.

(կրօւրունակի)

Հ Ե Մ Ա Ք Ր Ք Ր Ա Կ Ա Ն

Կ Ե Ն Դ Ա Ն Ի Ն Ե Ր Ի Կ Ե Ա Ն Ք Ի Յ

XVII

Ձկների ընդհանուր յատկութիւնը

Լճերը, գետերը, ծովերը և ուրիշ առօրեաները լի են անթիւ, անհամար ձկներով, որոնք բաժանուած են բազմաթիւ տեսակների և դասակարգերի: Սակայն բոլոր ձրկներն էլ ունին հետեւեալ ընդհանուր յատկութիւնները.

ա) Նրանց մարմինը բաղկացած է ողնաշարից, կողերից, զլխի և լողաթւերի ոսկրներից:

ը) Ատամները ծառայում են միայն որսը բռնելու համար:

զ) Նրանց արիւնը կարմիր է, բայց սառը. խի սիրտը բաղկացած է երկու խորշերից:

ը) Ձկները աճում են ձւերով և շնչում են քիմուխտներով, այսինքն ջուրը բերնից թողնում են քիմուխտների մէջ, որով կեղտոտ արիւնը մաքրւում է և նորից երակների միջով տարածւում է ամբողջ մարմնի մէջ:

Ձկներից ամենատարածւածները հետեւեալներն են՝ զութի (севрюга), ճանառ (ծելуга), կարմրախալտ (форель), չուքալ (стерлядь), փալունկ (сельдь), պերկէ (окунь), կռնկաձուկ (щука), օրազուկ (лосось), թառափ (снетрѣ), լոքօ (сомѣ), ձողաձուկ (треска), և այլն: Սակայն սովորական ձկները մի կողմ թողնելով խօսենք այն ձկների մասին, որոնք մի որ և է յատկութեամբ առանձին ուշադրութեան են արժանի: Դրանցից նշանաւորներն են՝ ա) օլի մէջ թւչող ձկները. ը) Մազկոյող, զ) Երգիչ, զ) Ձկնորս, ե) Գաղթական և զ) Որսորդ ձկները:

XVIII

Օղի մէջ թռչող ձկներ

Տաք երկիրներում կան այնպիսի ձկներ, որոնք թէև սովորաբար ջրի մէջ են ապրում, բայց և այնպէս երբեմն դուրս են գալիս կատաղի ալիքների մակից և ահազին երամներ կազմելով, սկսում են վերև բարձրանալ օդի միջով: Դրանք փայլունիկ մեծ չեն, այսինքն երկարութեամբ մօտ 6 վերջոյ են և միւս ձկներից տարբերում են իրանց կրծքի լողաթւերով, որոնք համեմատաբար աւելի մեծ են լինում: Հէնց այդ լողաթւերն են, որ ծառայում են թռչելու համար: Երբ ջրի տակ այդ ձկներին մի որևէ վտանգ է սպառնում, նրանք իսկույն համալսմբւում են և օդի մէջ բարձրանում: Թռչելու մէջ դրանք ի հարկէ այնպէս վարժ չեն, ինչպէս թռչունները, բայց այնուամենայնիւ կարող են մօտ 2 սաթէն ջրից վերև բարձրանալ և 40—60 սաթէն հանապարհ գնալ: Չնոտ անդամ ծովազնայները սլատահել են այդ-թռչող ձկներին և անտեղեակ մարդիկ կարծել են թէ դրանք խկալէս ծովային թռչուններ են:

XIX

Մազցող ձկներ

Հնդկաստանում կան մի տեսակ ձկներ, որոնք շատ անգամ կերակուր ձեռք բերելու համար դուրս են գալիս ջրից և մի քանի փամբով և նոյն իսկ ամբողջ օրերով մաղկում են ծառերի և քարերի վրայ: Այդ ձկները «Անաբաս») անունն են կրում, իսկ տեղացիները նրանց «ծառերի վրայ մաղկող» Pan-nei-eri են կոչում: «Անաբասը» սովորական ձկներից տարբերւում է նրանով, որ նրա բերանի մէջ միւսուանձին սլարկ կա: ջրի պաշար վերցնելու համար և բայց զորանից նրա մարմինը չափազանց ձկուն է և պոչի լողաթւի վրայ մի քանի ոսկրացած խուրճաններ կան, որոնք շատ նման են ճանկերին: Ցա-

*) Այդ ձկները կեանքը մանրակրկիտ կերպով ուսումնասիրել են նախ շեդաքի գիտնական Իիւլֆորը և ասպա Իծնաֆան Գրանկինն ու բնագէտ Կէյբսը:

մաքային ճանապարհորդութեան ժամանակ երբ «Անաբասի» քիմուխտները չորանում են, նա խսկոյն իր բերանի պարկից քիչ ջուր է բաց թողնում և դրանով քիմուխտները թրջելով, նորից շարունակում է իր արշաւանքը: Մազլցելու ժամանակ «Անաբասը» գործում է պոչով, լողաթւերով և քիմուխտների ծածկոցներով: Ցամաքի վրայ նա որսում է դանազան ճանճեր և խեցզետիններ, սակայն նրա ամենասիրելի կերակուրը կաղմով է արմաւենիների թփերի քաղցր հիւթը: Այդ հիւթը ճաշակելու համար «Անաբասը» բարձրանում է արմաւենիների կատարը և այս կամ այն ճիւղի վրայ նստելով՝ սկսում է իր այդ դարմանալի աշխատութիւնը:

XX

Նրզիչ ձկներ

Հարաւային Ամերիկայում կան այնպիսի ձկներ, որոնք նշանաւոր են իրանց երգելու առանձնայատկութեամբ և որոնց «platistoma» և «pseudoroides» են անւանում *): Ինչպէս յայտնի է, ձկները իրանց կրծքի տակ ունին «լողապարկ», որով կարողանում են վերեւ բարձրանալ և սուզել ջրի մէջ, այսինքն՝ երբ համապատասխան միջոցաւ ուղեցնում են այդ պարկը՝ նրանց մարմնի ծաւալը մեծանում է, ծանրութիւնը համեմատաբար պակասում և այդ պատճառով նրանք կարողանում են վերեւ բարձրանալ և ջրի երեսին մնալ, իսկ երբ ընդհակառակը սեղմում են այդ պարկը, նրանց ծաւալը փոքրանում է և այդ պատճառով կաշողանում են սուզել աւելի խորը: Յիշեալ ձկների լողապարկերի վրայ կան բազմաթիւ բարակ և նուրբ թելեր, որոնք ձգւելիս, դողդողում և մի առանձին ձայն են հանում, որը շատ նման է թմբուկի ձայնին: Ահա այդ թելերի միջոցաւ «platistoma»-ները և «pseudoroides»-ները կարողանում են երգել: Նրանց երգը միակերպ է լինում և համեմատուել անգամ չի կարող թւոյւնների անուշիկ զայլալիկի հետ: Զատ անգամ լուսնիկայ և իրողող դիշերները այդ ձկները համախմբւած են երգում և այդ բնորոշ համերգը մի առանձին դրաւջութիւն է տալիս շրջապատող բնութեանը:

*) Դրանց կեանքը ուսումնասիրել և հրապարակ է հանել Դանիացի բնագէտ Սորենսէնը:

XXI

Ձկնորս ծովագորտը

Ծովագորտը իսկապէս ձուկ է և այդպէս կոչուած է միայն այն պատճառով, որ արտաքինով և գոյնով շատ նման է գորտին: Նրա ընդհանուր տեսքը չափազանց զգւելի է և այդ պատճառով շատերը նրան «ծովի դե» են անւանում: Նա իր տափակ ճակատի վրայ ունի չորս ճկուն և շարժական եղջիւրներ, որոնց ծայրերը կարծես թէ կնքւած են կարմիր կնքամոմով:

Ձկներ որսալու համար նա իր ամբողջ մարմինը թաղում է տրդմի մէջ և երևեցնում է միայն մի եղջիւրը, որը շատ նման է որդի: Ձկները, այդ խաբուսիկ որդը տեսնելով, մօտենում-կամենում են ճաշակել նրան, սակայն եղջիւրը փաթաթւում է նրանցից մէկի կամ միւսի մէջքով, տրդմի տակից դուրս է գալիս ծովագորտը և անզգոյշ ձուկը դռ է դնում նրա ազակ որկորին:

Ահա այդպէս է ծովագորտը ձկնորսութիւն անում և բաւական վնասներ հասցնում իր ցեղակիցներին: Ուռկանի տեղ ծառայում են նրա եղջիւրները: Եթէ այդ եղջիւրները չլինին, ծովագորտը քաղցածութիւնից կըստակի:

XXII

Գաղթական ձկներ

Փայլունկները (селёдка) ձու ածելու ժամանակ սովորաբար զաղթում են աւելի յարմար և իրանց համար աւելի սիրելի մի տեղ և այնտեղ սկսում են իրանց այդ մեծ գործը: Գաղթելու ժամանակ դրանք հաւաքւում են միասին, մէկը միւսի ետեւից կանոնաւորապէս շարւելով՝ ահագին երամներ են կազմում և մի քանի փորձառու ձկների առաջնորդութեամբ ճանապարհ են ընկնում: Այդ երամները այնքան մեծ, այնքան բազմաթիւ են լինում, որ մի քանի տասնեակ վերստ (քառակուսի) տարածութիւն են բռնում և մեծամեծ գոհեր տալով՝ հազիւ են կարողանում իրանց նպատակատեղը հասնել: Փայլունկների զաղթականութիւնը մի ցանկալի երևոյթ է ներկայացնում թէ մարդկանց և թէ դանազան դիշատիչների համար: Ներքեւից

ծովային կենդանիները, իսկ վերևից թռչուններն ու մարդիկ հալածում, ոչնչացնում են այդ ողորմելի ձկներին: Սակայն իրանց թշնամիներից ամենասարսափելին մարդն է: Հենց որ մոտենում է փալլունկի գաղթելու ժամանակը մոտակայ գիւղերից և քաղաքներից թէ ծեր, թէ մանուկ թէ կին և թէ տղամարդ՝ բոլորն էլ հաւաքւում են ծովի ափը: Տղամարդիկ իրանց ուռւկաներն են ձգում և ամեն ձգելիս հաղարաւոր ձկներ են դուրս բերում, իսկ կանայք և երեխաները հաւաքած ձուկն են մաքրում, տակառները մէջ դնում և աղում: Փալլունկները մեծ քանակութեամբ տարածւած են հիւսիսային ծովերում և իրանց գաղթականութեամբ չափազանց օգտաւէտ զբաղմունք են ներկայացնում ծովափնեայ բնակիչների համար: Իւրաքանչիւր տարի անգլիացիք որսում են մօտ 900 միլիօն փալլունկ, ֆրանսիացիք 450 միլիօն, ամերիկացիք 480 միլիօն, գերմանացիք և շվեդները մէկ ու կէս միլիարդ. մի խօսքով ամբողջ երկրագնդի վրայ ամեն տարի մի քանի տասնեակ միլիարդ փալլունկ է ոչնչանում: Երբեմն մարդիկ այնքան շատ են որսում այդ ձկներից, որ չեն կարողանում բոլորը իր ժամանակին աղել, ուստի և մի մասը հոտում-փչանում է, սակայն այդ էլ անօգուտ չի կտրջում: Այդպէս ոչրեմն՝ ամեն մի գաղթականութեան ժամանակ ահադին քանակութեամբ փալլունկներ են ոչնչանում և այդպիսով նրանք բոլորովին կ'անհետանային, եթէ չափազանց առատ աճումը չըլինէր... Հարիւրաւոր և հազարաւոր վերստ ճանապարհ գնալով գաղթական փալլունկները վերջապէս դտնում են իրանց ցանկալի տեղը—ծովափնեայ ծանծաղուտ—այդտեղ ձու են ածում *) և մի որոշ ժամանակ մնալուց յետոյ նորից սկսում են կորստաբեր գաղթականութիւնը: Արեւ տաքացնում է այդ ձեւերը և քիչ ժամանակից յետոյ նրանցից զոյանում են փոքրիկ ձկնիկներ, որոնք մեծանալով, հետեւում են իրանց նախահայրերի օրինակին և դարձեալ դիմում են գաղթականութեան: Զատ անգամ փալլունկները անցեալի օրինակից խրատելով, վերահաս վտանգից հեռու մընալու համար, փոխում են իրանց սովորական ճանապարհը. այն-

*) Իւրաքանչիւր փալլունկ մօտ 45000 ձու է ածում:

Ձկները կերակրում են ճաններով եւ որդերով. 7

պէս որ մարդիկ երկար սպասելուց յետոյ ձեռնունայն յետ են դառնում: Բացի փալլունից զաղթելու սովորութիւն ունին և ձողաձկները:

XXIII

Որսորդ ձկներ

Կան աշնանիս ձկներ, որոնք իրանց կերակուրը ձեռք են բերում ձիշտ աշնպէս, ինչպէս փորձառու որսորդները: Այդ ձկները ապրում են տաք երկիրներում և չափազանց զեղեցիկ են իրանց արտաքինով: Նրանց, մարմինը ծիրանագոյն է և կարծես ծածկւած է յակիրնթ ու մարդարտով: Գրանց բերանը նման է մի երկար խողովակի և հիւսնակի է իր գեղեցիկ տեսքով: Այդ խողովակը ծառայում է թէ հրացանի և թէ ջրհանի տեղ, այսինքն ձուկը դրանով ջուր է վերցնում, սկսում է լողալ և հէնց որ նկատում է օդի մէջ թռչող մի ճանճ կամ բդեղ, իսկոյն ուղղում է այդ խողովակը, նշան է բռնում և մէկ կամ մի քանի ջրի կաթիլներ է վերև արձակում: Կաթիլները գնդակի նման զիւլում են որսին, որը ուշաթափւում և ջրի մէջ է ընկնում: Այդ ժամանակ մօտենում է որսորդ ձուկը, իր որսը լաւ լւանում-մաքրում է և ապա ճաշակում: Գրանից յետոյ նա նորից շարունակում է իր որսորդութիւնը:

Ը. ԹՈՓՉԵԱՆ

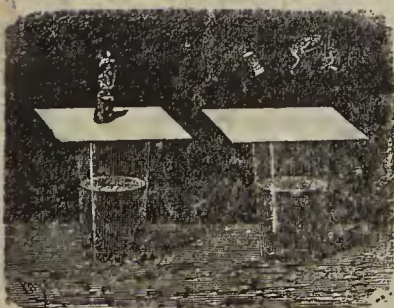

գիտական գրասանք

Ծ Ի Ծ Ա Ղ Ա Ղ Ա Ր Ժ Գ Լ Դ Ի Գ Լ Ո Ր

Բաժակը լցնենք մօտաւորապէս կիսից աւելի և մաքուր սրբենք նրա ափերը, աջնպէս որ բոլորովին չոր լինի: Այդ բաժակը մենք ծածկենք խաղաթղթով աջնպէս, որ նկարը ներքև լինի, կամ մի կտոր բարակ կարտոնով, միմիայն պէտք է կարտոնը 3 միլլիմէտր զուրո լինի բաժակի ափերից, իսկ երկարութիւն միւսնոյնը:

Եթէ կարտոնի կտորը այդ դրութեան մէջ դրած լինի կէս ժամ, խոնաւութեան ազդեցութեան տակ նա գողաձև կը դառնայ տակի կողմից, իսկ երեսից կը փոսանայ (լայնանալու պատճառով) այն ժամանակ, երբ նրա ափերը կը սկսեն բարձրանալ և հեռա-

նալ բաժակի ափերից:

Յետոյ պէտք է զգուշութեամբ բռնել անկիւններից և շուռ տալ աջնպէս, որ կլոր կողմը երեսից լինի: Բարձրութեան վրայ զրէք մի փոքր իցան (օր. դեղին ապակեայ փոքր ամանից) և նրա վրայ զրէք թղթից կտրած մարդկային կերպարանք: Միւսնոյն ժամանակ պէտք է աշխատել չըխանդարել այն բարձրութեան անմատչելիութիւնը, որ առաջ էր եկել կարտոնի ուռույցից:

Զ Ի Ա Ր Ճ Ա Լ Ի Բ

Ա Ն Ե Կ Դ Ո Տ

Մի գերձակ սաստիկ գող էր: Ինչ կտոր որ կըձևէր, անկարելի էր, որ կէսը կամ մի երրորդ մասը չըգողանար: Մի գիշեր այս գերձակը երազ է տեսնում. տեսնում է՝ որ իբր թէ իր բերանից մի ծառ է բարձրացել, և այդ ծառի վրայ կախ է արած իր «մկրատի փայ դարձրած», գողացած կտորները: Երբ դարձնեց, սրտատրուի ասաց իր որդուն. «Երբ նկատես, որ ձև անելու ժամանակ կտորները գողանում եմ՝ իսկոյն ևեթ բերանիս ծառը լիշեցրու:

Մի անգամ, մի հարուստ աստիճանաւորի՝ զարվարադ, ոսկէթել կտորն էր ձևում: Երբ որ սկսեց իր հին փեշակը բանացնել—գողանալ, որդին իսկոյն և եթ «ծառը» լիշեցրեց: Գերձակի սիրտը շատ նեղացաւ ու իր որդուն մկրատի կոթով զարկելուց լետույ, ասաց. «Սպուշ, այս տեսակ կտոր երբ էր կախ արած, որ... ծառն ես ինձ լիշեցնում»...

Գ. ԲԱՅ.

ԵՐԿԱԹՈՒՂՈՒ ԳՆԱՅՔԸ ԱՓՐԻԿԱՅՈՒՄ

Նայարանապետը. Մեքենայապետ, ո՞ւր են III կարգի նանապարհորդները:

Մեքենայապետ. Նրանց նանապարհին I կարգով եկողներն կերան...

Կրթութեան մէջ անվնասականութիւնը եւ քոյլ բնաւորութիւնը ի՞նչ արդիւնքի է հասցնում:

1. Միջնակարգ դպրոցի մի 14 տարեկան աշակերտ շատ սխալներով էր դրում: Դրա մասին ուսուցիչը աշակերտի հօրը յայտնեց և խորհուրդ տւեց տանը թելադրութեամբ պարապել: Հայրը գործին այնպիսի տաք կերպով վերաբերւեց, որ իսկապէս հազիւ թէ ամեն դէպքում օգուտ բերի, որովհետեւ թէ այդպէս տաք կերպով կաշոյի զգացմունքներն է՝ ալեկոծւում և թէ նրա, որի հասցէին ուղղւած է:

Ճաշի ժամանակ հետեւեալ խօսակցութիւնը տեղի ունեցաւ:

Ամբողջ ժամանակը լուռ և կրնձ ոտտած հայրը յանկարծ դարձաւ որդուն և ասաց.

— «Դու, Ռոման, ծոյլ ես և փրնթի: Չորրորդ դասարանումն ես և ամենաչիմար սխալներ ես անում: Իսկ շարադրութեանդ մէջ քերականական ութ սխալ ես արել: Ձէ որ կանոնները զիտես, բայց զլիւիցդ հեռացրել ես: Մեծ տխմար ես դառել և մինչև այժմ սխալներ ես անում: Ի՞նչ անեմ քեզ, անպիտան:

Այս խօսքերից չէտոյ հայրը բռնունցքով խփեց սեղանին և զո-

ռաց. «Սպասիր, ես քո հոգիդ կը հանեմ Կրասնոգորսկով*»:

Դրանից չեպոյ մի շաբաթ, գուցէ և աւելի անցաւ, բայց Կրասնոգորսկու ուղղադրութիւնը գնւած չէր, ոչ թէ փող չլինելու պատճառով, այլ նրա համար, որ հօր բնաւորութեան մէջ մի յատկութիւն կար. ամեն գործ դանդաղ սկսել, ծանր կատարել, թէև իւրաքանչիւրին հասկանալի է, որ գիրք զընելը, տուն բերելը և որդուն տալը մի դժար բան չէ: Վերջապէս, մօտ երկու շաբաթից չեպոյ Կրասնոգորսկին գնւած և որդուն էր յանձնւած, որ ամեն օր թելադրութիւն գրի և հայրը նաչի: Բայց այդ խոստումները միայն սկզբում կատարւեցին և այժմ էլ կարճ ժամանակում, իսկ չետոյ այնպէս զընաց, ինչպէս Աստճուն է հաճելի: Հայրն էլ, որդին էլ Կրասնոգորսկուն մոռացան: Դրա մասին ժամանակ առ ժամանակ լիշուում էր, երբ որդին վատ թւանշան էր ստացած

*) Կրասնոգորսկից—Ռուսերէն ուղղագրութեան ձեռնարկ: Ծ. Թ.

լինում: Այն ժամանակ աշխատանքը մի յայտնի ժամանակով նորից վերանորոգւում էր, բայց դարձեալ կարճ ժամանակով: Ուսումնական տարւայ վերջին նոյն իսկ այդ թույլ փորձերն էլ դադարեցին: Թելադրութեանը փոխարինեցին նրա մասին չիշողութիւններ, այն ուրախ րոպէներում, երբ ընտանիքի անդամների մէջ զւարճալի խօսակցութիւն էր տեղի ունենում: Այդպիսի րոպէներում յաճախ Ռոմանը Տիճադելով դառնում էր մօրը և հօր երեսին նայելով, ասում. «Մայրիկ, չիշում ես, որ հացրիկը մեր հոգին հանում էր Կրասնոդորսկով: Ի հարկէ, սրան յաջորդում էր ընդհանուր բրբիջ»:

2: Տամնէկ տարեկան տղան սիրում էր իր փոքրիկ եղբայրներին և քույրերին շարունակ ծաղրել, մանաւանդ 7 տարեկան քրոջը: Բնական է, որ այդպիսի ծաղրելը և ձանձրացնելը կոխներով հաչոյանքով, արցունքներով, իսկ երբեմն և աւելի վատ էր վերջանում: Յամենայն դէպս՝ այդպիսի յարաբերութիւնները, ինչից էլ որ առաջ եկած լինէին, սառնարիւնութիւն և սաստիկ հաստատամտութիւն են պահանջում: Բայց հայրը այդ դէպքերում էլ էր սաստիկ տաքանում, մանաւանդ, երբ գործը աւելի սուր կերպարանք էր ստանում: Թէև այդ դէպքում նա զանազան միջոցներ էր ձեռք առնում, բայց նախ այդ բարկութեան մօմենտումն էր անում և սաստիկ գրգռւած ժամանակ, երբ չէր կարելի զսպել և հաչոյական

խօսք չ'ասել, իսկ երկրորդ, մէկ անգամ նա շատ, նոյն իսկ չափազանց տաք կերպով վերաբերեց, իսկ երրորդ անգամ թեթեւ և միեւնից վատն է, հայրն այդպիսի դէպքերում ոչ թէ մտածւած սիստեմայով էր ղեկավարւում, այլ մեծ մասամբ հղու տրամադրութեամբ: Հանգիստ դրութեան մէջ նրա համար ծաղրելը ոչ մի վնասակար բան չէր ներկայացնում. կրմեծանան, կրխելօքանան, Ի հարկէ, հիշտ է, հարկաւոր է այդ սովորութիւնը վերջացնել, և ահա մի թեթեւ խրատ է հետևում, անհանգիստ դրութեան մէջ. ընդհակառակը, հայրը համբերութիւնից դուրս էր դալիս. այդ դրութեան հետևանքներն էին. աղմուկ, հաչոյանք և պառիժ, բայց այդ մարմնական պատիժը արդէն ոչ մի կերպ մանկավարժական միջոց չէր կարելի անւանել նախ նրա համար, որ եթէ նոյն իսկ մանկավարժական միջոց ընդունենք ծաղրանքը հազաւիշտ բացառիկ դէպքում և փչացած երեխաների համար, նոյն իսկ այդ դէպքերում էլ այդ միջոցն անբնական է երեւում, հօր կամ մանկավարժի անզօրութիւնն է ցոյց տալիս և ժամանակաւորապէս է վախեցնում, այլ ոչ թէ կրթում է, այսինքն՝ երեխայի հոգու մէջ հարկաւոր զգացմունքներ, հակումներ և սովորութիւններ չի արմատացնում և երկրորդ, նրա համար, որ ինչպիսի մանկավարժական միջոց է այդ եթէ գրգռւած՝ զգացմունքից է առաջ դալիս, այլ ոչ մտածւած հիմ-

քերից, և բացի այդ՝ երեխայի հոգու մէջ վախի, ահի, ատելութեան զգացմունք է. զարթեցնում — միևնոյն ժամանակ ոչ մի դրական-բարոյական բան չըտալով: Բնական է, որ հօր այդպիսի անհաւասար վարմունքը ոչ ծաղրելը, ոչ կուէիլը կը վերջացնէր, այլ միայն երեխաներին այն սովորեցրին, որ նրանք հօր բնաւորութիւնը լաւ ճանաչեցին:

3. Տասներկու և տասն տարեկան երկու երեխաներ սովորութիւն էին դարձրել ու ձմեռը ամեն օր ճաշից յետոյ գնում էին ընկերներին մօտ խաղալու և այնպէս էին այդ խաղովը դրաւում, որ մինչև երեկոյեան ժամի 7-ը, երբ թէյը նոյն իսկ խմած էին լինում, տուն չէին վերադառնում: Իսկ մինչդեռ նրանք պիտի վաղաջ համար դասերը պատրաստէին — մինչև զիշերուայ ժամի 11 12 չընստէին չէին կարող սովորել, որ այդ հասակի համար բոլորովին անկարելի է — այդ նրանց թոյլ չէին տալիս իրանց Վիգիբական դարգացումն ու առողջութիւնը և բացի այդ ինչպէս կարելի է դաս սովորել և բան միտը պահել քնաթաթախ դրութեան մէջ: Երկար բացակայութիւնների վրայ՝ վատ ազդեցութիւնը ուսման դործում, և առաջացած վնասը, յատկապէս սովորութիւններ չըզարգացնելով դէպի կարգ ու կանոնը, պէտք է, վերջապէս, հօրը ստիպէին ուշք դարձնել այդ ուշանալու վրայ: Այդպէս էլ եղաւ, բայց այլ կերպ: Նախ քան այդպիսի ուշ զբօսանքների հասարակ կերպով արգելելը, հասկանալի

կերպով բացատրելով այդ արգելելու պատճառները, հայրը այդպիսի զբօսանքների սովորութիւնն աւելի արմատացրեց սոցնանման սպառնալիքներ անելով. «Այ, սպասէք, մէկ էլ այդպէս ուշ եկէք, ես ձեզ ցոյց կըտամ»: — «Չէ որ ես ձեզ, կարծեմ, ասեցի: Աստուած վկայ, այնպէս կըպատժեմ, որ երկար ժամանակ չէք մոռանալ», իսկ երբեմն և աւելի զօրեղ կերպով. «Ախ, դուք, չիմարներ, Չէ որ ես ձեզ քսան անգամ ասացի (նկատեմ, հէնց՝ վատը այն է, որ քան անգամ ես ասեցի), որ դուք չըհամարձակէք այդպէս ուշ տուն գալ: Հայրը ձեզ համար տանջելի, չարչարելի, իսկ դուք նրա խօսքերին էլ ուշադրութիւն չըդարձնէք: Ես ձեզ վերջին անգամն եմ ասում» և այլն: Վերջի սպառնալիքը, իհարկէ, փառքից մէկն էր. դեռ բաւական չէ, որ հայրը գործն այդպէս ծամծմում էր, տեսնում էք, նրան հարկաւոր եղաւ երեխաների մէջ ինդաւարութիւն զարթեցնել դէպի իր անձնաւորութիւնը. — խղճահարութիւն, որը այս դէպքում միայն խօսքերով է արտայայտուում: Այստեղ մի ինչ որ խառնաշփոթ բան է երևում. և ճոյլութիւն, և անուշադրութիւն դէպի գործի իսկութիւնը, և փառքանք ու բարոյական հեղինակութեան կորուստ, իսկ միւս կողմից ինչ որ հնարովի հոգսեր, անպէտք տանջանքներ: Վերջապէս սովորական փոթորիկն էլ անցաւ: Մէկ անգամ երեխաները իրանց ընկերների մօտից երեկոյեան ուշ — ժամի 8-ին — վերադարձան: Հայրը,

թէյի սեղանի մօտ նստած, տաքանում էր և աչդպիսի անկարգ վարմունքի մասին էր խօսում, շատ ընդարձակ կերպով դատելով և իր մասին, և երեսաների կրթութեան ու անհնազանդութեան մասին և էլի Աստուած դիտէ, թէ ինչի մասին: Վերջապէս երեսանները եկան և դատարանը սկսեց: Բայց հարց՝ աչդպիսի դատաստանից ինչ կարելի էր սպասել, եթէ մանկավարժական միջոցները դարձեալ միևնույնն էին մնում: Ինչպէս վերևում ասեցինք, հանդարտ բորբոքելը իր հասկացող կամքի ոյժին չէ կարող փոխարինել և յետոյ երեսանները, չիմանալով ոչինչ ոչ կամքի ոյժի, ոչ ուրիշ որ և է վերացական բաների մասին, զեղեցիկ կերպով, ուղիակի փորձնական կողմից հասկանում էին, որ հալը մեղմ բնաւորութեան տէր է:

Վերջը, ճիշտ որ, աչդպէս էլ եղաւ: Զբօսանքներից ուշանալը չը վերջացան, այլ ժամանակաւորապէս, քանի որ երեսանների չիշողութեան մէջ կենդանի էր պատժելու ահը, միայն կերպարանափոխւեցին: սկզբում, մօտ երկու շաբաթ, երեսանները ճիշտ ժամանակին տուէն էին գալիս, յետոյ քիչ-քիչ սկսեցին ուշանալ, արդարանալով, որ ընկերոջ մօտ են եղել դասերը իմանալու և այլն, վերջապէս, երբ որ չիշողութիւնից ամեն ինչ անհետացաւ, նորից սկսեց ուշանալու նոյն պատմութիւնը: Վերջի վերջոյ աչդ գործը մի բան միայն տուեց. նա չ'ոչնչացրեց այն, ինչ որ կամենում էր ոչնչացնել, այլ

միայն երեսանների մէջ կամայականութիւն, անհնազանդութիւն, անկարգութիւն, իրանց ցանկութիւններին նշիրւելու սովորութիւն, այսինքն թոյլ բնաւորութիւն զարգացրեց: Մի խօսքով, պարզ է, որ աչդպէս դատարանական երեսանները, եթէ ոչ ամեն բանում, գոնէ շատ բանում հօրը կընմանին՝ նրա թոյլ բնաւորութիւնը, անգործութիւնն ու թոյլութիւնը նրանց մէջ էլ կըլինի, հէնց նրա համար, որ կամքի ոյժը, գործողութիւնների մի որոշ սիստեմը, ճշտութիւնը, որով մարդը և ընդհանուր արտաքին ձևը, և կենդանի, կենսական բովանդակութիւնն է պահպանում, հօր գործերում բացակայելով, երեսանների հոգեկան աշխարհում էլ նոյն բաները կ'արտայայտեն: Ահա այստեղ էլ է երևում երեսանների կրթութեան գործում հոգեկան անդրադարձման օրէնքի ահագին նշանակութիւնը: Բացի այդ, այստեղ էլ երևում է ժառանգականութեան օրէնքը կրթութեան մէջ. երևում է, որ կրթութիւնը և ժառանգականութիւնը միմեանց հետ այնպէս ամուր են կապւած, որ դժւար է որ և է հակումների առաջ գալը իմանալ. ժառանգականութիւնից են, թէ կրթութիւնից, գոնէ այն դէպքերում, որտեղ ամեն բան հոգեկան աշխարհի կազմակերպւած սովորութիւններից է կախւած, այլ ոչ ժառանգական տեմպերամենտից:

Վերջում պէտք է ընթերցողին զգուշացնեմ, որ ես ոչ թէ չըկըրթւած հօր մասին էի խօսում, այլ

Открыта подписка на
„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

на 1897 годъ

(ЧЕТЫРНАДЦАТЫЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ)

Плата остается прежняя: съ пересылкою и доставкою: на годъ—10 р., на полгода—6 р., на три мѣсяца—3 р. 50 к., на одинъ мѣсяць—1 р. 50 к. За границу: на годъ—17 р., на полгода—9 р., на 3 мѣсяца—5 р. (Подписка принимается не иначе, какъ считая съ перваго числа любого мѣсяца). Для сельскихъ учителей и благотворительныхъ учреждений плата пониженная: на годъ—7 р., на полгода—4 руб.

Для годовыхъ подписчиковъ какъ городскихъ, такъ и иногородныхъ, обращающихся непосредственно въ контору редакціи, допускается разсрочка на слѣдующихъ условіяхъ: при подпискѣ вносится—3 р., къ 1-му марта—2 р., къ 1-му мая—3 р. и къ 1-му сентября—2 р.

Лица, подписавшіяся на годовое изданіе „Новаго Обозрѣнія“ 1896 г. въ настоящее время, будутъ бесплатно получать газету въ текущемъ году со дня подписки.

Подписка принимается въ Тифлисъ—въ ред. газеты «Нов. Обозр.» Барятинская, № 8. Въ Баку—въ типографіи «Ароръ» и книжн. маг. Ширазова (Колуб. ул.). Въ Ватумъ—въ книжномъ агентствѣ М. И. Николадзе. Въ Кутаисъ—въ книжныхъ магазинахъ Чиладзе и Бежанейшвили. Обм. 3—1

ՎԵՋԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

Ճենապակու վրայ պատկերը վաճառում է հատը 6 ր. ճանապարհաճախսով: Դիմել՝ Թիֆանս, Ագնյոր կամ Թարաշ.

Գրիգոր Արծրունու

Ճենապակու վրայ պատկերը 50 օրինակ միանգամից գնողը, փոխանակ 6 ր. վճարում է 4 ր. ճանապարհաճախսով:

ԱԼԲՈՄ-ԱԼՄԱՆԱԽ

4 գոյնով տպագրւած, 64 թերթ իկների վրայ, 101 հետաքրքիր և գեղեցիկ պատկերներ, նկարներ

Գինը 2 ր.

Աղբիւր և Տարալի 96 և 97 թ. բաժանորդների համար 1 ր. 25 կ.

XV ԱՂԲԻԻՐ XV 1897 VIII ՏԱՐԱԶ VIII

Միամսեայ պատկերազարդ Հանդէս մանուկների, ծնողների և դաստիարակների համար:

Պատկերազարդ շաբաթաթերթ ընտանեկան ընթերցանութեան համար:

Ն Պ Ա

ԱՂԲԻԻՐԻ նպատակն է զարթեցնել և զարգացնել հայ երեխայի մէջ բարի նախանձ դէպի վսեմն ու ազնիւք և ատելութիւն դէպի չարն ու վնասակարը:

Աղբիւրը իր մատաղ ընթերցողների սրտերում ցանում է գթութեան, ինքնաճանաչութեան, անվեհերութեան սերմեր:

Ծ Ր Ա

Աղբիւրը լոյս է տեսնում իւրաքանչիւր ամիս 2—3 թ., տարեկան 12 №№:

Ա. ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ. Մանրավէպ, Զրոյց, Հէքիած, Ճանապարհորդութիւն, Կենսագրութիւն, Բանաստեղծութիւն, Դիտումիւն և արեւտ: Նոր լուրեր. Այլ և այլք: Զարծալիք, Մանկական, Փրօքալէլան, շախմատի և այլ խաղեր, Բերուաներ, Թւարանական խնդիրներ, Անեկդոտ, Հանելուկ, Երգեր նոտաներով:

Բ. ԲԱԺԻՆ. Կրթութեան և դաստիարակութեան վերաբերեալ յօդածներ և տեղեկութիւններ: Առաջարկութիւններ: Խորհուրդներ: Մատենախօսութիւն և նոր գրքեր: Խառն լուրեր: Պատասխաններ, Յայտարարութիւններ:

Աղբիւր-Տարագի խմբագրութիւնը անմիջական և սերտ չարաբերութիւն ունենալով՝ Եւրոպայում կլիշէ պատրաստող նշանաւոր գործարանների հետ, արդէն կարելի է պարձրել բաւական արագութեամբ տպագրել օրուայ հարցերի, դէպքերի հետ համարեա զուգընթաց և նրանց վերաբերեալ նկարներ, տեսարաններ, պատկերներ, Բացի այն՝ որ ՏԱՐԱԶԸ ընթերցանութեան շատ նիւթ է տալիս բերտրիստիկայից, պակաս էջեր չեն զարգարւում և կրիտիկական յօդածներով: Գեղարւեստն ու գիտութիւնը Տարագումը ընդարձակ տեղ են բռնում. նրանք քաղւում են և կազմւում հաւատարիմ աղբիւրներից մեր մասնագէտ աշխատակիցների ձեռքով:

Աղբիւր և Տարագ՝ միեւնոյն հասցեով 1897 թ. ստորագրողը իրաւունք ունի 1 ր. ուղարկելով փոխադրահաձախ՝ ստանալ Տարագի № 1-ի հետ. 1) Միքայէլ Նալբանդեանի (խական և վերջին ֆոտոգրաֆիայից) մեծադիր գրաւիր, 2) Մալրիկի ննչարանում, շքեղ խրոմ, 3) Հարեմի աղջիկ, օլիոգրաֆիական պատկերները:

Բացի այդ իւրաքանչիւր ամիս և Պարիզի մոդաներ:

ԱՂԲԻԻՐԻ տարեկան գինը 3 ր. (արտասահման 4 ր. կամ 12 Ֆր.) ՏԱՐԱԶԻՆԸ 6 ր. (արտասահման 10 ր. կամ 30 Ֆր.): Հասցէն՝ Редакция „Агбуръ“ կամ „Таразъ“ Тифлисъ. Rédaction des journaux „Agbur“ et „Taraz“ Tiflis (Caucase).

Նոյեմբերի սկզբին լոյս
կը տեսնի շքեղ հրատարակու-
թեամբ «Աղբիւր-Տարագի» ներ-
կայ 1896 թ. ԱԼԲՈՄ-ԱԼՄԱՆԱԽԸ
հետեւեալ ըովանդակութեամբ.

I Վ Ե Ն Ա Պ Ե Տ Ն Ե Ր

Նորին Օծութիւն Կաթողիկոս ա-
մենայն Հայոց Մկրտիչ Ա.

Նորին Մեծութիւն Թագուհի Մեծ-
երիտանիայի Վիկտորիա

Սուլթան Տաճկաստանի Աբդուլ-
Համիդ:

II Ս. Վ Ա Յ Ր Ե Ր

Ս. Էջմիածին. ընդհանուր տեսա-
րան:

Ս. Երուսաղէմ. Ս. Ստեփանոսի
դուռ:

Վան. Ս. Վարդապետ վանք.

III ՀԱՅ ԲԱՐՁՐԱՍՏԻՃԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐԱ- ԿԱՆՆԵՐ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆԻ

† Տ. Ներսէս պատրիարք Կ. Պոլսի.

Տ. Մատթէոս արքեպիսկոպոս Իդ-
միլիւն, Կ. Պոլսի հրաժարեց-
րեալ պատրիարք:

Տ. Գրիգորիոս արքեպիսկոպոս Ա-
լէքսանդրոս, Սիւր և Կիլիկիայի
Կաթողիկոս:

† Տ. Խորէն արքեպիսկոպոս Լու-
սինեան-Գալֆաքեան:

Տ. Ղեւոնդ արքեպիսկոպոս Ջիշմա-
նեան, հրաժարեցրեալ առաջ-
նորդ Էրզրումի:

Տ. Գրիգորիոս եպիսկոպոս Յովհան-
նիսեան:

Տ. Ներսէս Տ. Վ. Խարախանեան,
քարոզիչ Կ. Պոլսի Բերայի ե-
կեղեցում և աջակից Սրբազան
Իզմիրլեանի:

VI ՏԱՃԿԱՍՏՈՒ ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐ

Խորէն եպիսկոպոս Աշրդեան, զաւ-
րնկէց պատրիարք:

Քարգուղիմէոս Էֆէնդի Զամչեան,
արդի պատրիարքակ. տեղապահ.

V ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐ

† Իշխ. Լօրանով-Քատտովսկի, ռուս.

արտաքին գործերի մինիտր:
Իշխան Բիսմարկ, նախկին կանցլէր
Գերմանիայի:

Կրիսպի, նախկին կանցլէր Իտա-
լիայի:

Սըր Վ. Գլադստոն, նախկին նա-
խարարապետ Անգլիայի:

Լորդ Սոլսբերի, արդի նախարա-
րապետ Անգլիայի:

Արգայի գուքս:

Լորդ Կիմբերլէյ:

Լորդ Բոգբէրրի, պարագլուխ աղա-
տամիտ կուսակցութեան:

Սըր Ֆիլիպ Կէրրի, Անգլիացոյ Կ.
Պոլսում դեսպան:

Ջէմս Բրայտ, Հայասէր, Հիմնադիր
Անգլո-Հայկ. ընկերութեան:

Սըր Ստէֆէնսըն, նախագահ Անգ-
լո-Հայկ. ընկերութեան:

Սըր Ջան, անդամ Անգլո-Հայկ.
ընկերութեան:

VI ՏԱՃԻԿ ԲԱՐՁՐ ԱՍՏԻՃԱՆՈՐՆԵՐ

Սալիդ-Փաշա Գիւլսուկ:

Ջաւադ-Փաշա, նախկին վիզիր:

Իզմայիլ-Փաշա (Հանգուցեալ):

Նազրմ-Փաշա, ոստիկանութեան
նախարար:

Իզդէթ-Բէյ, Սուլթանի անձնական
խորհրդական:

Ջաքիր-Փաշա, վերատեսուչ բարե-
կարգութեան և Էրզրումի կո-
տորածը իրադործող:

Դերվիշ-Փաշա, նախկին վիզիր:

Աբաս-Փաշա, Եղիպտոսի խեղիւ:

VII ՀԱՅ ՓԱՂԱՆՆԵՐ ԵՒ ԲԱՐՁՐ ՊԱՂ- ՏՈՆՆԵՐ

Նուբար-Փաշա, Եղիպտոսի նախ-
կին նախարարապետ:

Գաբրիէլ Էֆէնդի Նորատունիկեան,
Բ. Դրան իրաւագէտ խորհրդա-
կան:

Իսահակ-խան, Էրզրումում Պայ-
սից հիւպատոս և կոտորածի
ժամանակ պաշտպան Հայերի:

VIII ԲԱՐՇԱՐՏ ԿԱՆԱՅԻՐ

Տիկին Գլադստոն:

Տիկին Թուսայտան, Մարգարանի կո-
տորածների լուրը Եւրոպային
Հասցնողը:

IX ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՆԵՐ

† Գարիբալդի:

† Գամբէտտա:

† Կոշուտ:

X ՆԿԱՐՆԵՐ ԵՒ ՏԻՊԵՐ

Աբխազիացի կին:

Հարեմում չար զուշակութիւն:

Հայ գաղթականներ:

Մի խումբ սասունցիներ:

Զէյթունցի Հայուհիներ:

Թշառներ (տանջանքների նմուշ-
ների ալբոմից)

Տաճկաստանցի երեխայ:

Ձեռքերս կապած, ոտքերս շղթայ:

Կիւլլիզար:

Մրգավաճառ Կ. Պոլսում:

Վիլհէլմ-Թէլլ. գլխարկի երկրպա-
ղութիւն:

Եգիպտուհի:

Անտուն, անտէր, անոգնական:

XI ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՆԵՐ

Դէւին Արնոլա, Dailly Telegraph-
ի խմբագրապետ.

Էմիլ Դիլոն, Dailly Telegraph-ի
թղթակից:

Պրոֆէսոր Յակոբեան. Times-ի
թղթակից Լոնդոնում.

Ռոբինսոն, Dailly News-ի խմբա-
գրապետ:

Մուրադ-բէյ Միզան լրագրի (Կալի-
բէյում) խմբագիր և երիտասարդ
տաճիկ. պարագլուխ:

Օ. Կ. Նոտովիչ, НОВОСТИ լրագրի
խմբագրապետ.

Ա. Ռշտունի, «Նեղոս» թերթի Ե-
գիպտոսում խմբագիր:

Մ. Ձերազ, l'Arménie լրագրի խմբ-
ագրապետ:

Տիկին Նովիկովա, Нов. Вр. Լոն-
դոնի թղթակից.

XII ՏԵՍԱՐԱՆՆԵՐ

Ս. Պ'տեղրուրզ. Ձմերային պա-

լատը: Մեծն Պետրոսի արձանը:
Կ. Պոլիս. Բոսֆոր. Այա-Սոֆիա:
Պերա:

Հոնդոն. Պարլամենտ: Հայդ-Հալ
փողոց: Վեստ - Միստերի մայր
տաճարը: Բիւրեղեայ պալատը:
Հոմմ. Ս. Պետրոս եկեղեցին և
նշանաւոր հրապարակը:

Իսպանիա. Առիւծների պալատը:

Վենետիկ. Դոժերի պալատը:

Վիէն. Բինգի վրայի հոյակապ ե-
կեղեցին:

Նիցցա. Գարիբալդու արձանը:

Տաճկաստան. Զմիռնիա:

XIII ԴԵՂԱՐԻԵՍՏԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՆԵՐ

Ռաֆայէլ Անջելօ:

Բախ:

Մոցարտ:

Պատտի:

Սարրա-Բէրնար:

Ռուբինշտէյն:

Յովհ. Ալազովսկի:

Պետրոս Աղամեան:

XIV ՀԱՅ ԴԱՐՆԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐ-
ԿԱՅԱՑՈՒՑԻՆԵՐ

Հ. Ղևոնդ Ալիշան:

† Հ. Արսէն Բազրատունի:

Հ. Արսէն Այտընեան:

† Մկրտիչ Պէշիքթաշեան:

† Խաչատուր Աբովեան:

† Ստեփանոս Նազարեան:

Մարկոս Ազաբէգեան:

† Գրիգոր Արծրունի:

† Ռափայէլ Պատկանեան:

† Բաֆֆի:

† Ծերենց:

† Մկրտիչ Էմին:

Սմբատ Հաչ-Ազիզ:

Տ. Սրբուհի Տիւնայր:

Ղազարոս Աղայեանց:

XV ԴԵՂԱՐԻԵՍՏԱԿԱՆ ՆԿԱՐՆԵՐ

Անմեղութիւն:

Անդորրութիւն:

Անմահութիւն:

Անարատութիւն:

